

ROMAIN ROLLAND

DANTON

FORRADALMI DRÁMA HÁROM FELVONÁSBAN

**FORDITOTTA
SEBESTYÉN KÁROLY**

**BUDAPEST, 1920
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI
RÉSZVÉNYTÁRSULAT KIADÁSA**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2017
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-235-2 (online)
MEK-17538

SZEMÉLYEK

DANTON, 35 éves, shakespearei Gargantua, kedélyes és nagyszerű. Bulldog feje, bikahangja van. Visszahajló, szabad homloka, világoskék szeme, merész tekintete; orra kurta és széles, felső ajkát sebhely ékteleníti el. Erőscsontu, erőszakos állkapcsa van. Athléta termetű, vérmes.

ROBESPIERRE, 36 éves. Középtermetű, beteges. Haja gesztenyebarna. Szeme nagy, sötétzöld, tekintete merev és rövidlátó. Nagy szemüveget hord, amelyet néha homlokára tol föl. Orra egyenes, kissé fölfelé álló. Arcszone halvány. Keskeny ajkán megvető, nyugtalanító kifejezés ül, amelyben van valami megragadó.

DESMOULINS, 34 éves. Szeme barna, kissé kancsal; hosszú fekete haja van. Arca halvány, epekóros, szabálytalan, halántéka kiemelkedő. Arc kifejezése változó, fantasztikus, csábító és nyugtalan, az izgalom egész skáláját bejárja a bájtól a torzképig. Nagyon nőies, hol sir, hol nevet, néha egyszerre mindkettőt. Dadogását fölösleges ábrázolni. De szavaiban, mozdulataiban, arc kifejezésében mindig van valami bizonytalan s önmagának ellentmondó.

SAINT-JUST, 27 éves. Hosszu, szőke, rizsporozott haj, kék szem. Tojásdad arc, hosszukás állal. Egy fiatal angol arisztokrata önuralma, hideg és megrendíthetetlen akarat. Szíve mélyén a fanatikus hit forrongása.

HÉRAULT DE SÉCHELLES, 34 éves. Szép és elegáns férfi. Az *ancien régime* formájának és szellemének utolsó képviselője. A gúny és a baráti elnézés vegyülete. Békességes és önmagán uralkodó.

BILLAUD-VARENNE, 38 éves. Nagytermetű, arca széles, halvány. Vörös parókat hord. Széles vállu. Komor rögeszmék sorvasztják; teljesen kimerült, néha tébolyultan néz, az örült elkeseredés fölfortyanásával.

VADIER, 58 éves, „a Gascogne Voltaire-je”; nagy, csontos, ősz. Orra hajlott, álla hegyes, szemöldöke sűrű, szája nagy, keskeny, összeszorított, arca sárga. „Előrehajlott, de néha fölemeli fehér fejét, hogy halkán és merészen vigyorogjon. Hangja száraz, éles, tónus nélkül vibráló.”

PHILIPPEAUX, 38 éves. Sovány. Arca hideg, szigorú. Szeme nagy, fekete. Orra hosszú. Kevés haját elválasztva viseli. Lénye aszkétikus, heves.

FABRE D'ÉGLANTINE, 39 éves.

WESTERMANN TÁBORNOK, 43 éves.

FOQUIER-TINVILLE, köztápló.

HERMAN, a forradalmi törvénytörő elnöke.

HANRIOT tábornok.

LUCILE DESMOULINS, 22 éves. Szőke, sovány, fekete szemű, bodros haju. „Nyugtalanul szorgoskodó, mint egy házi szellem, de karmait mutatja, mint egy macska.”

ÉLÉONORE DUPLAY, 25 éves. Nyulánk, csöndes szemű, tiszta, klasszikus vonásai vannak. Hidegsége mögött néha feltűnik egy-egy pillanatra piruló lelke. „Cornelie Copeau.”

MADAME DUPLAY. 59 éves.

A NÉP.

Páris, 1794 március és április.

ELSŐ FELVONÁS.

(*Camille Desmoulins lakása.*)

(*Polgári lakószoba, fantasztikus izléssel, amelyben minden stílus keveredik. A falakon 18. századbeli metszetek. A kandallón egy antik bölcselkedő mellszobra. Az asztalon a Bastille modelje. A sarokban bölcső. Egy ablak nyitva van. Az ég szürke, borús. Esik. Camille és Lucile, aki gyermekét a karján tartja, kinéznek. Philippeaux a szobában járkál s elmenőben kitekint az ablakon. Hérault de Séchelles a kandalló melletti karosszékekben ül s megfigyeli barátait. Kívül vidám tömeg zajong.*)

ELSŐ JELENET.

(*Lucile, Camille, Hérault, Philippeaux.*)

LUCILE (*kihajol az ablakból*): Itt vannak! Itt vannak! Most fordulnak be a sarkon!

CAMILLE (*kiabálva*): Szerencsés utat, Duchesne apó! El ne felejtkezzél a tajtékpipádról!

HÉRAULT (*halkan*): Camille, ne mutatkozzál, barátom.

CAMILLE: Gyere, csak, nézd a mi öreg barátainkat, Hérault. Itt van Roufin, a klubok generálisa és Vincent, aki a te fejedet szerette volna megkaparítani, Philippeaux; és Hébert, a szájhős, akinek nem esett jól a vacsora, ha csemegéül engem nem nyelt el szőröstül-bőröstül; és a porosz Cloots, a szép Anacharsis... az ifju Anacharsisnak ez az utolsó utazása. Csinos kis zavarba jön az emberiség: elveszik tőle szóvivőit. A guillotinnak ma ugyancsak sok a dolga. Ez aztán az aratás!

LUCILE (*gyermekéhez*): Nézd, Horace, nézd csak ezeket a gazfickókat. Látod, az ott Hanriot parancsnok, aki nagy kardjával erre lovagol. Látod őt, drágám?

PHILIPPEAUX: Tulságosan buzgólkodik. Ez is már megérett a kordélyra.

CAMILLE: Mintha valami örömnépnep volna, úgy ujjong a nép. (*Künn egy klarinét groteszk melódiát játszik, a nép harsogó kacagással kíséri.*) Mi történik itt?

LUCILE: Egy kis pupos szalad a kordély mögött és játszik klarinétján.

CAMILLE: Bolondos fickó! (*Hangosan nevetnek.*)

CAMILLE: Miért nem jössz ide, Hérault? Téged ez nem érdekel? Miért vágsz olyan mélabús képet? Hol járnak gondolataid? (*Az utcai zaj lassanként elhúzódik.*)

HÉRAULT: Arra gondoltam, Camille, hogy ez az Anacharsis harmincnyolc éves és Hébert harmincöt, annyi mint te, Philippeaux és Vincent huszonhét, hat évvel fiatalabb mint én meg te, Desmoulins.

CAMILLE: Ebben igazad van. (*Hirtelen elkomolyodott, elhagyja az ablakot és a szoba közepére lép. Egy pillanatig mozdulatlan marad, kezével az állán.*)

LUCILE (*az ablaknál*): Esik. Milyen kár.

CAMILLE (*kényelmetlenül*): Ne maradj az ablaknál, Lucile, hideg van, gyere be.

LUCILE *(bezárja az ablakot és a gyermekkel a szobába lép. Dudorász):*

A záporosó megeredt,
Siess, te szép pásztorleányka,
Fehér kis báránycáidat
Vezesd haza, biztos karámba.

CAMILLE: Lucile, Lucile, te gonosz. Hogy énekelheted ezt a dalt? Én nem hallgathatom, mindig arra kell gondolnom, hogy a szerzője ebben az órában a börtönben senyved.

LUCILE: Fabre? Igazad van. A mi szegény Églantine-ünk. Bezárták a Luxembourgba azon betegen. De hiszen, majd kiszabadul.

HÉRAULT: Pur troppo!

LUCILE: Mit mondott? Bizonyosan valami illetlenséget.

HPILIPPEAUX: Valamit, ami szomorú és nagyon is igaz.

LUCILE: Ugyan hallgassatok, ti károgó hollók. Fabre ki fog szabadulni, én mondom. Hát mi nem vagyunk itt?

HÉRAULT: Maga Danton sem tudta őt kiszabadítani.

LUCILE: Igen, Danton, de ha egyszer Camille tollához nyúl és amugy istenigazában mindent megír, ami a szívében van, akkor majd meglátjátok, hogy a börtönök kapui nem nyílnak-e meg maguktól!

HÉRAULT: Kinek számára?

LUCILE: A zsarnokoknak.

HÉRAULT: Ó, te könnyelmű pásztor, de rosszul őröd a báránycáidat. Vezesd haza biztos karámba...” csak gondold a nótádra. *(Egy cselédleány elveszi Luciletől a gyermeket és kiviszi. Lucile halkán beszél vele, kimegy, majd visszajő, az egész jelenet alatt folyton mozog, ezerféle aprósággal foglalkozik és csak felszínesen vesz részt a társalgásban.)*

CAMILLE: Lucilenek igaza van: harcolnunk kell. A mi feladatunk, hogy irányítsuk azt a forradalmat, amelyet mi csináltunk. A mi hangunk még nem vesztette el hatalmát a tömegeken. Néhány szó elegendő volt, hogy az örvényeket a guillotinra küldjük. Soha, soha sem voltunk erősebbek, - hát hadd használjuk ki sikerünket. A Luxembourg-t sem nehezebb megostromolni, mint a Bastillet. Egy kilencszáz esztendősi monarchiát romba döntöttünk és ne tudnánk megbirkózni egy csirkefogókból álló komitéval? Akik minden hatalmukat tőlünk kapták? Ezt a hatalmat, amelyet arra használnak fel, hogy Franciaországot és a konventet megtizedeljék.

PHILIPPEAUX *(izgatottan fel-alá járva)*: Ez a gyalázatos banda! Ha még beérnék a gyilkossággal. De nem, ők belekeverték Fabret az Indiai Társaság sikkasztásaiba és üzleti ármánykodásaiba; kitalálták azt a valószínűtlen mesét a zsidókról és német bankárokról, akik a mi barátunkat megvásárolták, hogy általa megvesztegessék a nemzetgyűlést. Hiszen tudják, hogy hazudnak, de a lelkiismeretük nem maradna nyugton, ha ellenségüket be nem mocskolnák, mielőtt meggyilkolják.

HÉRAULT: A mi ellenségeink erényesek. Hát nem vigasz-e, hogy a helyes elv nevében kell elpusztulnunk?

CAMILLE: Franciaország gyűlöli Tartuffe-öt. Páholjuk el a tanítómestert és verjük ki Basile-t.

PHILIPPEAUX: Én megtettem kötelességemet. Tegye meg mindenki a magáét. Én a keleti hadsereg rablócsőcselékét, Saumur vezérkarát kirántottam a napvilágra. Alaposan elbántam

ezekkel a gazfickókkal és semmi sem birhat rá, hogy tágítsak, legfeljebb ha a fejem aláhull. Nem ringatódzom illuziókban. Tudom, mit kockáztat az ember, ha Rossignol tábornokot és gyanus védőit megtámadja. A bizottság most összegyűjti erőit, csak hogy engem mennél biztonságban megrontson. Micsoda alávalósággal fognak meggyanusítani? Ha csak rá gondolok, kiráz a hideg. Ám vegyék fejemet, ha akarják, de becsületemhez ne merjenek hozzányulni.

HÉRAULT: Én nyugodtabb lehetek, mint te, Philippeaux. Én már tudom, milyen ürügygel fognak láb alól eltenni. Én szerencsétlenségemre azon a nézeten vagyok, hogy ellene lehetünk Európa kormányformáinak anélkül, hogy azért mindenkit gyűlölnénk, aki nem francia. Barátaim voltak a külföldön és én nem találtam fontosnak, hogy lemondjak róluk azért, hogy Billaud-Varennes és más efajta beteg lelkek hiuságának hizelegjek. Betörték hozzám, felnyitották az íróasztalom fiókjait, tisztán baráti leveleket loptak ki belőlük, de ez is elég. Én tehát most részese vagyok annak a hirhedt összeesküvésnek, amely Pitt aranyai segítségével megint a királyságot akarja visszaállítani.

CAMILLE: Biztos vagy te abban, amit mondasz?

HÉRAULT: Egészen biztos. Az én fejem erősen inog.

CAMILLE: Rejtsd el magad.

HÉRAULT: Egy republikánus számára az egész világon nincs rejtekhely. A királyok vadásznak rá és a köztársaság fölfalja.

CAMILLE: Bennetek nincs bátorság. Mi még mindig a köztársaság legnépszerűbb emberei vagyunk.

HÉRAULT: Lafayette is népszerű volt és Pétion is és Roland is. Sőt Capet is népszerű volt. Ezelőtt egy héttel az, akit éppen most vittek erre, bálványa volt a népnek. Ki hitetheti el önmagával, hogy ez a bestia szereti? Vannak pillanatok, amikor csaknem kézzelfoghatón megláthatod a tömeg zavaros szemében tulajdon gondolataid fényét. Kinek tudata nem érzi magát legalább egyszer az életben azonosnak a tömeg tudatával? De ez a megegyezés nem tarthat soká és örültség benne bizakodni. A nép agya hemzseg, mint a tenger, a szörnyetegektől és az éjszaka rémeitől.

CAMILLE: Micsoda nagy szavak! Mindig tele vesszük a szánkat, ha ezt a szót: nép, kiejtjük, és olyan nevetséges ünnepiességgel mondjuk ki, csak azért, hogy Európa bennünket valamilyen titokzatos hatalom eszközeinek tartson. Óh én ismerem ezt a népet: dolgozott érettem. A mesebeli számár azt mondja: „nem tudnék két nyeret elhordozni.” De arra a gondolatra, hogy voltaképp egyet se kellene hordania, nem is jut rá. Elég sok fáradságunkba került, amíg a nép a mi forradalmunkat befejezte. És ez is voltaképpen nagyon az akarata ellen történt. Mi voltunk ennek a felséges gépezetnek a mérnökei és gépmesterei. Mi nélkülünk meg sem mozdult volna. A népnek egyáltalán nem kellett a köztársaság, csak én érttettem meg vele, hogy kell neki. Én győztem meg róla, hogy szabad akar lenni, hogy a szabadságot úgy szeresse, mint önnön művét. Ez az a halhatatlan eszköz, amelylyel a gyengéket kormányozzák. Meg kell győzni őket, hogy ők akartak. Akár olyat, amire álmukban sem gondoltak. És akkor meggondolás nélkül nekirohanak, mint az oroszlanok.

HÉRAULT: Vigyázz, Camille, te gyermek vagy és a tüzzel játszol. Azt hiszed, hogy a nép azért követett, mert mindketten azonos cél felé igyekeztetek? De most a nép messze elhagyott. Meg ne próbáld feltartóztatni. Nehéz a kutyától elszedni a koncot, amelyen rágódik.

CAMILLE: Ah! az ember odavet neki egy másikat. Ugyan menj, nem hallgatnak az én Vieux Gordelier-mre? Nem hatol-e hangja a köztársaság szívéig?

LUCILE: Ha tudnátok, milyen sikere volt az utolsó számnak. Mindenfelől elárasztják levelekkel: Könnyek, csók, szerelmi vallomás. Jaj, ha én féltékeny volnék. Könyörögnek neki, hogy ne lankadjon és mentse meg az országot.

HÉRAULT: És e jóbarátok közül hányan lesznek oldalán, ha megtámadják?

CAMILLE: Nincs szükségem senkire. Én és az én tintatartóm; Dávid parittyája (*mutatja a tollát*) a guillotine szájhősét megdöntötte, a huncutok és betyárok királyát. Én törtem el Duchesne apó pipáját, ezt a híres pipát, amely úgy hasonlított a jerikói kürthöz, amelynek csak háromszor kellett valaki jó hírét befüstölnie és a jó hír magától romba dőlt. Innen indult utjára a parittyakő, amely a Góliátot homlokán találta. Ezét az orcátlan, gyáva bitangét. Rászabadítottam népének veszett ármányait. Nem láttad a bordély körül Duchesne apó tajtékpipáit? Ez az én eszmém volt. És óriási sikerem volt vele. Miért nézel úgy rám?

HÉRAULT: Valami eszembe jutott.

CAMILLE: No mondd ki hát!

HÉRAULT: Gondoltál néha a halálra?

CAMILLE: A halálra? Nem, nem! Azt nem szeretem. Pfuj! Annak rossz szaga van.

HÉRAULT: Soha sem gondoltál arra, hogy mennyire fáj meghalni?

LUCILE: De ez igazán utálatos. Szép kis társalgás.

HÉRAULT: Te egy jóságos, kedves, ártatlan gyermek vagy. És mégis kegyetlen vagy. Oly kegyetlen, mint egy gyermek.

CAMILLE (*megindultan*): Igazán azt hiszed, hogy én kegyetlen vagyok?

LUCILE: No nézd csak, most már úgy látom, mintha könnyek volnának a szemében.

CAMILLE: Igazad van. Az az ember szenvedt, a halálos veriték... a szive görcsösen összehorult a borzalomtól, amikor érezte, hogy élete el fog pusztulni. Oh, milyen rettentő lehet ez a fájdalom! Hiszen ő maga undorító, de szenvedni mégis úgy szenvedett, mint egy tisztességes ember. Talán még jobban. Szegény Hébert!

LUCILE (*átkarolja Camille nyakát*): Szegény kis Bouli-boulá-m. Csak nem fogsz bánkódni egy gazember halálán, aki neked akarta elvágni a nyakadat?

CAMILLE (*haragosan*): De igen! És egyáltalán minek támadnak rám ilyen gyalázatossággal? Si quis atra dente me petiverit, inultus ut flebo puer!

LUCILE (*Héraulthoz*): És maga csak merje még egyszer mondani, hogy az én Camille-om kegyetlen.

HÉRAULT: Hát persze, hogy merem. A jó fiu. Ő talán a legkegyetlenebb valamennyiünk közül.

CAMILLE: Ne mondd ezt, Héraul, mert végül még elhiszem.

LUCILE (*ujjával megfenyegeti Héraul-t*): Mondja, hogy nem igaz, mert különben mindjárt kikaparom a szemét.

HÉRAULT: Na jó, hát nem igaz. A legkegyetlenebb maga.

LUCILE: Ha csak eddig van, ezzel nem törődöm.

CAMILLE: Amit te mondtál, Héraul, az megrendít. Hiszen igaz, sok rosszat tettem, de rossz azért nem voltam. A lámpavas szószólójává tettem meg magamat. Én nem tudom, micsoda ördögi gamin lélek hajt engemet. Az én művem az, hogy a girondiak kint rothadnak a

temetőben, melyet most ez a jeges eső áztat. Az én leleplezéseim Brissotról harminc főt választottak el törzsüktől. Fiatalokat, szeretetreméltókat, nagyszívűeket. Épp úgy szerették az életet, mint én. Az életre, a boldogságra születtek, mint én. Nekik is volt egy szeretett, édes Lucilejük. Óh, Lucile, meneküljünk, meneküljünk a gyilkos tettől, amely másokon sebet üt és talán minmagunkon is. Ha mi is... ha te... ha a mi kedves Horace-unk... Óh, miért nem lehetek ismét valaki ismeretlen az emberek között. Hol a menedék, hol a mély pince, amely minden tekintet elől elrejt feleségemmel, gyermekemmel és könyveimmel?

PHILIPPEAUX: Magad vetetted magadat ebbe az örvénybe, most már nem menekülhetsz.

HÉRAULT: Ugyan ne kényszerítsd, hogy kitartsd ebben a küzdelemben. Nem erre születtem.

PHILIPPEAUX: De hisz ő maga mondta csak az imént: Meg kell tennünk a kötelességünket.

HÉRAULT (*Camille-ra mutat, aki Lucile-t átöleli*): Csak nézz rá. Hát nem az a benyomásod, hogy a mi Camille-unknak egyetlen kötelessége van, az, hogy boldog legyen?

CAMILLE: Igazad van. Csodálatos tehetségem van arra, hogy boldog legyek. Vannak emberek, akik a szenvedésre születtek, de én undorodom a szenvedéstől. Hallani sem akarok róla.

LUCILE: És én talán a te hajlamod ellen dolgoztam?

CAMILLE: Édes Vestám! Jó kis pajtásom! Kicsi Laridonom! Te nagyon súlyos büntető vagy. Nagyon is boldoggá tettél engem.

LUCILE: Nézd ez az álszent, még ezért panaszkodik.

CAMILLE: Mert látod, ettől vesztettem el az erőmet, hűségemet, hitemet.

LUCILE: Hogyan?

CAMILLE: Azelőtt hittem a lélek halhatatlanságában. Ha láttam a világ nyomoruságát, azt mondtam: az élet teljesen értelmetlen volna, ha az erény másutt meg nem találná jutalmát. De most oly boldog vagyok, oly tökéletesen boldog, hogy attól félek, én már itt a földön megtaláltam jutalmamat és ezzel rám nézve elveszett a halhatatlanság bizonyítéka.

HÉRAULT: Légy rajta, hogy soha újra meg ne találj.

CAMILLE: Hiszen olyan egyszerű boldognak lenni. És mégis olyan kevés ember ért hozzá.

HÉRAULT: Mennél egyszerűbb valamely dolog, annál kevésbé értik meg az emberek. Azt mondják, hogy az emberek boldogok akarnak lenni. Ez a legnagyobb tévedés, boldogtalanok akarnak lenni és ehhez kérlelhetetlenül ragaszkodnak. A Fáraók és Szeszostriszok, a tigriskarmu királyok, az inkvizíció máglyái, a Bastille kinzókamrái, a háború, amely fojtogatja és megsemmisíti őket, ez van az ő szívük szerint. Ha azt akarod, hogy valamiben higgyenek, burkold be a misztérium bizonytalan homályába. A szeretetet nem találja meg más, csak aki átesett a szenvedések durva értelmetlenségén. Ellenben értelem, türelmesség, felebaráti szeretet, boldogság. Pfuj, ez egyenesen bántja őket.

CAMILLE: Nagyon keserű vagy. Az emberekkel jól kell tennünk, még akaratuk ellenére is.

HÉRAULT: Manapság az egész világ csak ezzel foglalkozik. De az eredmény ugyancsak mérsékelt.

CAMILLE: Szegény köztársaság, mit csináltak belőled! Óh, ti virágzó rétek, te megifjodott föld, levegőd könnyebb, fényed világosabb, amióta a világos értelem üde lehelletével elsöpörte a szomorú babonát és a régi gótikus szenteket a francia égről... Ifjak tánca a réten, hősi csapatok, ölelkező testvérek, ércfalak, amelyeken megtörik Európa minden fegyvere!... A szépség és a nemes formák diadala, a Sztoa beszélgetései, Pallas Athéné nagy ünnepei, fehérkaru, lenge fátylu leányok fölvonulásával... Az élet szabadsága, ujjongó győzelem

minden rutságon, minden álszentelkedésen, minden komor mogorvaságon. Aszpáziának és a szép Alkibiádésznek köztársasága: mi lett belőled?! Egy vörös sapka, egy piszkos ing, egy rekedt hang, egy őrjöngő rögeszméi és az arrasi pedáns iskolamester vesszeje.

HÉRAULT: Te athéni vagy a barbárok között. Ovidiusz a szkythák földjén. Nem fogod őket jobbakká tenni.

CAMILLE: Hát legalább meg fogom próbálni.

HÉRAULT: Csak az időt vesztegeted vele, talán az életedet is.

CAMILLE: Mitől féljek?

HÉRAULT: Óvakodjál Robespierretől.

CAMILLE: Ismerem őt gyermekkorom óta. Egy jóbarátnak mindent ki szabad mondanía.

HÉRAULT: A kellemetlen igazságot könnyebben megbocsátják az ellenségnek, mint a jóbarátnak.

LUCILE: Hallgass, neki nagynak kell lennie. Neki meg kell mentenie a hazát. Aki nem úgy gondolkodik, mint én, az nem kap a csokoládéból.

HÉRAULT (*mosolyogva*): Egy szót se szólok többet. (*Lucile kimegy.*)

PHILIPPEAUX: Tehát el vagy tökélve, hogy cselekedni fogsz, Desmoulin?

CAMILLE: El.

PHILIPPEAUX: De akkor aztán nincsen többé fegyverszünet. Minden habozás nélkül döföd tolladat az oldalukba. Az a csetepaté, amit eddig csináltál, a legnagyobb veszedelem. Beéred azzal, hogy égő nyilaiddal felizgatod őket, de ezzel csak egész erejüket magadra lázítod. Célozz szívükbe, ha képes vagy rá. Vessünk véget a dolognak egy csapással.

HÉRAULT: Barátaim, én nem helyeslem azt az utat, melyen ti elindultok. De ha már szilárdul el vagytok határozva, hát legyünk rajta, hogy minden előnyt biztosítsunk számotokra. Hát kedves Camille, megbocsáss, a te tollad nem elegendő fegyverzet ehhez a háborúhoz. A nép egyszerűen nem olvas. Ne ringasd magadat illúziókba a Vieux Cordelier sikerére nézve sem. Ez az ujság nem hat a tömegekbe. Egészen más ennek a publikuma. Azt te magad is jól tudod, Camille. Hiszen éppen te panaszkodtál, hogy a kiadód az egyik füzetet husz sou-ért adta el. Akik ezt megvásárolják, azok éppen olyan arisztokraták, mint mi. A nép csak annyit tud róla, amennyit szónokai a gyűlésekben elmondanak belőle. Te ugyan váltig kiabálhatsz és emlékezteted benépesítheted a vásárcsarnok kifejezéseivel, azért te belőled a nép embere soha sem lesz. Csak egy mód van, hogy hassunk rá: Dantont kell közéjük vetnünk. Csak az ő mennydörgő szava képes ezt a zavaros tömeget felrázni. Dantonnak csak meg kell ráznia üstökét és a fórum már erjed. De Danton semmivel sem törődik. Elalszik, hátat fordít Párisnak, nem szólal fel a konventben. Senki sem tudja, mit művel. Ki látta őt az utolsó napokban? Hol van, mit csinál? (*Danton belép Westermannel együtt.*)

MÁSODIK JELENET.

(*Ugyanazok, Danton, Westermann.*)

DANTON: Danton mulat és iszik. Danton csókolja a lányokat. Danton a tetteiből újabb tettek árán üdül föl, mint Herkules. (*Desmoulins eléje megy és nevetve kezét fog vele. Westermann gondtelt ábrázattal távolabb marad.*)

CAMILLE: Herkules nem veti el buzogányát, amíg van szörnyeteg, amelyet meg kell ölni.

DANTON: Ne beszélj nekem ölésről: a pusztá szótól is megborzadok. Franciaország párolog a vértől. A lemészárolt hus szaga felszáll a földből, mint a vágóhidon. Éppen most jöttem át a Szajná. A nap leszállt, a Szajna vörös volt, mintha embervér hullámozott volna benne. Hát ha folyóink is be vannak mocskolva, hol fogjuk megmosni folyóinkat? Hol fogjuk megmosni kezünket? Elég a halottakból, uralkodjék termékenység a köztársaságban. Legyen aratás és emberszaporodás a megifjodott hazában. Öleljük át egymást szeretettel és miveljük meg földjeinket.

CAMILLE: Isten adjon nyugalmat és békességet hozzá, Danton. Te vagy a mi reményünk.

DANTON: Mit akartok, gyerekek?

PHILIPPEAUX: Hogy állj mellénk küzdelmünkben.

DANTON: Mi szükségtek van énrám? Hát mindig én csináljak mindent? Igazán mind egyformák vagytok. Itt van ez a Westermann; derék fickó, mi? Hadat viselt; háromszor, négyszer megmentette a hazát; mielőtt asztalhoz ül, legalább egy embernek elvágja a torkát, hogy kicsit felizgassa az étvágyát. És még ezen is én segítsek? Talán lóra szálljak és őhelyette én vonjam ki a kardot?

WESTERMANN. Ha ütni, vágni kell, nem adom át senkinek a helyemet. Állíts ki a sikra, mutass egy hordát, hogy földre verjem, majd meglátod, hogy értek-e mesterségemhez. Hanem beszélni, a konvent frázisaira megfelelni, a jóléti bizottság csöcselékének ronda ármánykodásait megakadályozni, akik mind vesztemen dolgoznak, ehhez én nem értek. Én ebben a városban el vagyok veszve. Egy kopófalka harapott belém és nem szabad meg sem mozdulnom. Mindent el kell viselnem, semmit sem tehetek védelmemre. Hát megengeditek, hogy szétszaggassanak, anélkül, hogy segitenétek rajtam? A mennydörgős mennyköbe is. Én harcoltam értetek, az én ellenségeim nektek is ellenségeitek, az én ügyem a tiétek is, a tiéd, Danton, a tiéd Philippeaux. Tudod te azt nagyon jól!

PHILIPPEAUX: Tudom, Westermann. Te is megtámadtad Rossignolt, Ronsint és mindazokat a gazembereket, akik szégyenfoltjai voltak a hadseregnek! Ezért üldözik téged a jakobinusok. Mi nem fogunk elhagyni.

CAMILLE (*Dantonhoz*): Én felajánlom tollamat és Westermann kardját, vezess bennünket Danton. Öreg róka, te ismered a tömeget, neked már tapasztalásod van a forradalom sztratégiájában. Állj élünkre: az augusztus 10-ét meg kell ismételni.

DANTON: Majd később.

PHILIPPEAUX: Eltűntél a küzdőtérrel, feledésbe merülsz, mutasd magadat. Mit csináltál heteken át vidéki rejtekhelyeden?

DANTON: Átölelem szülőhonom földjét, hogy új erőt meritsek belőle, mint Antaeusz.

PHILIPPEAUX: Ah, te csak ürügyet keresel, hogy a küzdelemtől visszavonulj.

DANTON: Én nem tudok hazudni. Igazad van.

CAMILLE: Mi bajod van?

DANTON: Torkig tele vagyok az emberekkel. Undorodom tőlük.

HÉRAULT: Az asszonyoktól is?

DANTON: Az asszonyok legalább őszinték. Nem akarnak mások lenni, mint amik. Mint amik mindannyian vagyunk: állatok. Egyenesen a kéjre törnek és nem akarják magukat ámitani, vagy ösztöneiket az értelem köpenyével beburkolni. Én pedig gyűlölöm a műveitek tettetését.

Ez idealistáknak, a tehetetlenség e diktátorainak vérszomjas hülyeségét, akik a jogos szükségletek becsületességét romlottságnak nevezik és megtagadják a természetet, hogy határtalan elbizakodottságukban romboló vágyuknak eleget tegyenek. Istenem, baromnak lenni, jóra való, becsületes baromnak, aki semmit sem akar, csak szeretni a többieket, azzal az egy feltétellel, hogy neki is némi helyet hagynak a napsütésben.

CAMILLE: Igaz, az álszenteskedés mar bennünket halálra.

DANTON: A legrondább álszenteskedés. A tör álszenteskedése. Az erényes guillotine.

PHILIPPEAUX: Capet-t megsemmisítették, de helyette Tallien, Fouché és Collot d'Herbois ugyancsak becsülethez juttatták a protestánsok elleni dragonádokat Bordeauxban és Lyonban.

CAMILLE: Ezek az őrzöngők egy új kötelező világi vallást alapítottak, amely a prokonzuloknak megengedi az akasztást, a kerékbetörést, az elégetést - az erény nevében.

DANTON: Nincs nagyobb veszedelem az államban, mint az elveken nyargalók. Ezek nem azon vannak, hogy jól tegyenek, hanem hogy nekik legyen igazuk. A szenvedés nem hatja meg őket. Rájuk nézve csak egy erkölcs, egy politika van: hogy eszméiket keresztülvigyék.

HÉRAULT (*gunyosan szavalja*):

A tisztos férfinak egy vágya, célja van:
Hogy másoknak javán munkáljon untalan.

LUCILE: (*visszajő, fölkapja az utolsó szavakat s folytatja*):

Ellenben a papocska megint másképp teszen,
Megsarkantyuzza a lovát, ha ez makacs leszen,
S nem sokat kérdezi, hogy a szegény kis állat
Erős-e, gyenge-e az ő teljes súlyának.

HÉRAULT: A mennykőbe is, maguk ugyancsak ismerik a költőiket.

LUCILE: Hát mi van abban, mindenki ismeri a Pucelle-t.

DANTON: Igazad van, kicsikém. Ez a tisztos nők breviárium.

HÉRAULT: Robespierrenek már olvasott fel belőle?

LUCILE: Attól óvakodni fogok.

CAMILLE: Megfigyeltétek már, amikor valaki az ő jelenlétében valami pikantériát mond? Homlokán nagy redők támadnak, föl egészen a koponyájáig. Görcsösen összehuzza a kezét és olyan képet vág, mint egy majom, ha a foga fáj.

HÉRAULT: Atyai örökség, a Voltaire elleni gyűlölete: Rousseautól származik.

LUCILE (*meglepetve*): Hogyan? Robespierre Rousseau-nak fia?

HÉRAULT (*mulat*): Hát maga azt nem tudja?

DANTON: Jezsuitáskodás, semmi egyéb. Romlottabb ő a többenél. Ha az ember a gyönyörűségben való örömet olyan aggodalmasan eltitkolja, a mögött rossz erkölcsök lappanganak.

PHILIPPEAUX: Az meglehet, de ha Robespierre szereti a gyönyörűséget, hát mesterien el tudja titkolni. És ebben neki van igaza, Danton. Te tulságosan nyíltan kérkedel vele. Te a boldogságot és vagyonodat feláldoznád egy éjszakáért a Palais-Royalban.

DANTON: Te, bizonyos körülmények között ez nem is a legrosszabb csere.

PHILIPPEAUX: De közben teljesen megrontod a jó híredet. A közvélemény nagyon ráles az újjaidra. És mit mond majd az utókor, ha megtudja, hogy Danton egyik döntő államcsíny előestéjén csak a gyönyörűségére gondolt?

DANTON: A közvélemény ringyó. A becsület számárság és az utókor bűdös gödör.

PHILIPPEAUX: És az erény, Danton?

DANTON: Kérdezd meg a feleségemet, hogy az enyémmel meg van-e elégedve.

PHILIPPEAUX: Magad sem hiszed, amit mondasz, merő pajkosságból rágalmazod magadat és ellenségeidnek dolgozol a kezükre.

WESTERMANN *(aki alig tudott uralkodni magán, kitör):* Mind fecsegők vagytok, teleszáju fickók, az egyik az erényről szaval, a másik bűneiről. Egyebet sem tudtok, csak fecsegni. A várostok fészek, amely tele van ügyvédekkel és ügyészekkel. Az ellenség fenyeget bennünket, Danton, meg akarod kezdeni a harcot, igen, vagy nem?

DANTON: Hagyj engem békén. Életemet és nyugalmamot feltettem a köztársaság megmentésére. Egyetlen órát nem ér meg, amelyet nekik áldoztam, elég. Danton jogot szerzett hozzá, hogy végre önmagának is élhessen.

CAMILLE: Danton nem szerzett jogot arra, hogy Sièyes legyen.

DANTON: Hát vak ló vagyok én, amely arra van ítélve, hogy a malmot huzza, amígelfordul?

CAMILLE: Barátom, te egy szorosba tévedtél, amely örvényben végződik. Lehetetlen visszatérni, előre kell menned. Az ellenség a hátadban van, ha megállsz: letaszít a mélységbe. Már-már emeli kezét és kiszámítja a döfést, amelyet ellened akar intézni.

DANTON: Csak meg kell fordulnom s ha az én borzas fejemet látják, összetörve hevernek a földön.

WESTERMANN: Hát fordulj meg. Mire vársz?

DANTON: Majd később.

PHILIPPEAUX: Az ellenségeid mozgolódnak. Billaud-Varennes örvényben piszkol. Vadier tréfálkozik közelgő bukásodon. Párisban már az a hír terjedt el, hogy elfogtak.

DANTON *(vállát vonja):* Ostobaság, nem merik azt.

PHILIPPEAUX: Tudod, mit mondott Vadier? Csak vonakodva ismétlem meg aljas beszédmódját: Ezt a tele zsákot hamarosan ki fogjuk üríteni.

DANTON *(mennydörögve):* Vadier mondta ezt? Hát jó, mondd meg ennek a gazembernek, hogy fölfalom a velejét, hogy szétzuzom a koponyáját. Ha egyszer az életem miatt kell félnem, akkor vadabb leszek, mint egy kannibál. *(Tajtékozik a dühtől.)*

WESTERMANN: Végre!... Gyerünk.

DANTON: Hová?

WESTERMANN: A gyűlésekbe beszélni. A népet fellázítani, a bizottságokat megbuktatni, Robespierret megtörni.

DANTON: Nem.

PHILIPPEAUX: Miért nem?

DANTON: Majd később. Nem akarom.

CAMILLE: Te a veszedelembre döntöd magadat, Danton.

WESTERMANN: Megfulladok, ha látom, hogy ránehezedik a tettől való félelem ezekre a jó emberekre. Hát micsoda pokoli méreg van itt a levegőben, hogy olyan emberek, mint te, egy nappal a vérpad előtt, keresztbe fonják a karjukat és várnak? S nem mernek egy lépést tenni, az ellenségeiken rajta ütni vagy menekülni? Én nem tarthatok többé veletek. Föladlak benneteket. Majd megelőzlek én. Odamegyek ahhoz a Robespierrehez, akitől ti mind úgy reszkettek. Mert hiszen reszkettek tőle, ha még úgy mulattok is rajta; ennek a gazfickónak egész hatalma a ti csüggetegségeteken épült. Arcába fogom köpni az igazságot. Először találkozik majd férfival, aki szembeszáll vele. Szét fogom törni ezt a bálványt. *(Kirohan.)*

PHILIPPEAUX: Veled megyek, Westermann.

DANTON *(csöndesen, halk megvetéssel)*: Semmit sem fog széjjeltörni. Robespierre ránéz - így - és az ügy el van intézve. Szegény fickó!

PHILIPPEAUX: Danton, Danton, hova jutottál! Mi lett a forradalom erős emberéből?

DANTON: Ti nyulszívűek! Nincs semmi okunk a félelemre.

PHILIPPEAUX: Quos vult perdere... *(Megy.)*

HÉRAULT *(fölkel, kalapját veszi indulásra készen.)*

CAMILLE: Te is mégy, Hérault?

HÉRAULT: Camille, neked nincs ahhoz talentumod, hogy Westermann módjára verekedjél, azt én tudom. De hát akkor vonulj vissza egészen. Légy rajta, hogy elfelejtsenek. Mirevaló a beszéd?

CAMILLE: Hogy megnyugtassam lelkiismeretemet.

HÉRAULT *(vállát vonja, kezét csókol Lucilenak)*: Isten áldjon, Lucile.

LUCILE: Viszontlátásra.

HÉRAULT: Vajjon? Lehet azt tudni?

CAMILLE: Hova mégy?

HÉRAULT: A Rue Saint-Honoré-ba.

DANTON: Tehát te is látogatóba mégy Robespierrehez?

HÉRAULT: Nem. Ez a mindennapi sétám. Megnézem a kordélyok fölvonulását.

CAMILLE: Az hittem, ez a látvány nincs inyedre.

HÉRAULT: Nincs. Csak azért, hogy megtanuljam a meghalást. *(El. Lucile kikiséri.)*

HARMADIK JELENET.

(Danton. Camille.)

DANTON *(szemmel kíséri Hérault-t)*: Szegény ördög, mindenféle bogarat vesz a fejébe. Tétlenséget lobbant a szememre. És te is szeretnél gáncsolni, Camille, kiolvasom a szemedből. Ugyan ne légy olyan kiméletes, fiacskám. Gyávának tartasz? Azt hiszed, hogy Danton barátait s a dicsőséget föláldozza a hazának?

CAMILLE: Danton, mért nem akarsz cselekedni?

DANTON: Ti gyerekek ti! Danton nincs más emberek mértékére szabva. Vulkáni szenvedélyek tűzvésze lakozik ebben a kebelben. Ezek a szenvedélyek kényükre formálnak engem. Szivemnek korlátlanok a vágyai, érzéseim ordítanak, mint az oroszlánok. De azért az állatszelistító ott van őrhelyén. *(Fejére mutat.)*

CAMILLE: Hát mi a szándékom?

DANTON: Megkimélni a hazát. Megmenteni mindenáron a mi bűnös küzdelmeinktől. Tudod, mi az a kór, amelybe a köztársaság belepusztul? Hogy hijjával van a közepszerűségeknek. Nagyon is sok okos fő foglalatostokodik az állammal. Egy nemzet nem bírja meg, hogy olyan emberei voltak, mint Mirabeau, Brissot, Vergniaud, Murat - Danton - Desmoulins, Robespierre. Egyetlenegy e sok lángelme közül diadalra juttatta volna a szabadságot. De hogy ilyen sokan jelentkeztek egyszerre, fölfalják egymást, és Franciaországot az ő kölcsönös gyűlölködésük fullasztja vérbe. Én magam is tulságosan kivettem belőle részem, bár szivem megadja nekem a fölmentést, hogy franciát csak az önvédelem végső szükségében vertem le. S még a legvadabb csatariadalomban is mindent elkövettem, hogy földre tepert ellenségeimet megmentsem. Én most személyes ügyem miatt nem fogok viszályt kezdeni azzal, aki a köztársaság legnagyobb embere - én utánam. Köröttünk ritkul az erdő. Én nem fogom elnéptelesíteni a köztársaságot. - Ismerem Robespierret, láttam a földből kinőni s napról-napra gyarapodni szivóssága, munkája, az eszméhez való szenvedélyes ragaszkodása által; becsvágya is ugyanebben a mértékben növekedik, meghódította a nemzetgyűlést, rákényszerítette magát Franciaországra. Egyetlenegy ember állja el az utját; az én népszerűségem fölé az övével és az ő beteges hiusága vérzik e miatt. Több ízben megkísérelte - ezt el kell ismernem - hogy elfojtsa irigységét s elhallgattassa féltékeny ösztöneit. De az események végzettségűsége, az ő féltékenységűsége, amely erősebb az eszénél, az én dühödt ellenségeim, akik őt rám uszítják - mindez siettetni az összeütközést. Bármiképpen végződik is ez az összetűzés, a köztársaság alapjaiban meg fog rendülni tőle. Hát jó. Én el vagyok tökéltve, hogy példát mutatok az áldozatra. Az ő becsvágya soha többé ne nyugtalankodjék az enyém miatt. Én már ittam hatalmas kortyokban ebből az erős italból és keserű maradt tőle a szájam ize. Hadd üritse ki Robespierre fenéig a kelyhet, ha kedve telik benne. Én visszavonulok sátramba. Nem is haragszom, mint Achilleus; megvárom türelmesen, amíg kezét nyujt felém.

CAMILLE: S ha már egyiknek kettőtök közül áldozatul kell esnie, mért essél el te? Mért ne ő?

DANTON *(vállat von)*: Mert csak én vagyok rá képes *(pillanatnyi hallgatás után)* - s mert én vagyok az erősebb.

CAMILLE: S amellet utálok Robespierret.

DANTON: Az én szivem nem bírja meg a gyűlölséget. Én bennem nincs keserűség. Nem érényből - azt sem tudom, mi az - hanem mert ilyen a temperamentumom.

CAMILLE: És nem kinos neked a csatateret átengedned ellenségednek?

DANTON: Ah! Megvizsgáltam a szivét, a veséjét. Végig tudná játszani a drámát a negyedik felvonásig; de ha a csomó megoldására kerülne a sor, okvetetlenül kudarcot vallana.

CAMILLE: De addig is mennyi bajt okozhat! Az erőszak e rémuralmát csak a te erő ellen-sulyozhatja. S mi lesz barátaidból? Rábizod őket fenyegető sorsukra?

DANTON: Jobb szolgálatot teszek nekik, ha egy időre leteszem hatalmammat. Most szenvedniük kell a félelem és aggodalom miatt, amelyet én keltek másokban. Robespierre hallgatni fog rám, amint megengedtem, hogy féltékenységűsége föllélegezzék. És én - nekem szabad kezem lesz a cselekvésben, ha nem leszek többé egy pártnak, hanem az egyetemes emberiségnek képviselője. Az emberekkel úgy kell bánni, mint a gyermekekkel; meg kell nekik adni azt a

játékszert, amely után oly hevesen vágyódnak; ezzel megakadályozzuk őket abban, hogy magukat és bennünket rövidlító makacsságukkal romlásba döntsenek.

CAMILLE: Te nagyon is nagylelkű vagy. Senkisé fogja ezt a lemondást megérteni. Robespierre nem hihet visszavonulásod őszinteségében; gyanakvó bizalmatlansága ebben is machiavellisztikus ármánykodást fog keresni és találni. Vigyázz, hogy ellenségeid ki ne használják lemondásodat, hogy halálra sujtsanak!

DANTON: Danton nem mond le. Csak egyelőre eltávozik a csatamezőről, mindig készen, hogy oda visszatérjen. Ne aggódjál: én magam, egyedül erősebb vagyok, mint ők együttvéve s a magamfajta emberek nem félnek a feledéstől. Elég, ha az ilyenek egy időre elhallgatnak, hogy a világgal éreztessék, mily rettentő ürt támad, amint ők nincsenek, hogy az ürt betöltsék. Népszerűségemnek is szolgálok vele, ha a háttérben maradok. Ahelyett, hogy az achájokkal versengenék a hatalomért, elnézem, mint nyomja agyon ez a hatalom gyenge vállukat.

CAMILLE: Ezt is nyomban ki fogják használni ellened. Vadier egész falkája nyomodban lesz.

DANTON: Hát én nem egynek ebből a falkából ki fogom taposni a beleit. Hozzá vagyok szokva, hogy szörnyetegekkel verekedjem. Gyerekkoromban bikákkal viaskodtam. A bezuzott orrom, fölhasított szájam, ez az egész torzkép még magán hordja véres szarvuk nyomait. Félvad disznókat hajszoltam a réteken és ezek dühödten belém haraptak. Nem félek a Vadier-ktől. És aztán - ezek oly gyávák.

CAMILLE: S ha mégis megjönne a bátorságuk? Hogy önmagukat fölbátorítsák, elhozatták Saint-Just-öt a hadseregtől. Azt mondják, csak az ő visszatérére várnak, hogy rajta üssenek.

DANTON: Ugy is jó! Ha a végsőkre kényszerítenek, nyomja őket a felelősség a küzdelemért. Nekem vastag a bőröm, én türelmesen viselem el gyalázkodásukat. De ha eljön a nap, mikor rájuk vetem magamat, akkor meg nem állok, amíg valamennyit földre nem tiportam. A nyomorultak! Párosával kergetem őket...

NEGVEDIK JELENET.

(Előbbie. Robespierre, Lucile.)

LUCILE *(beront Camille-hoz rémülten)*: Robespierre!

ROBESPIERRE *(belép hidegen, hozzáférhetetlenül, tekintete éles és gyors; alig tesz arcával mozdulatot.)*

CAMILLE *(elébe megy, sietve, kissé gunyosan)*: Drága Maximilien, éppen jókor jössz. Egy álló órája te vagy a beszéd tárgya, noha itt sem voltál.

DANTON *(feszélyezetten)*: Jó napot, Robespierre. *(Nem tudja, kezét nyujtsa-e, várja vetélytársa mozdulatát. Robespierre nem felel. Kezet szorít Lucile-lel és Camille-jal, Dantonnak kurtán int és leül. Camille és Danton állva maradnak. Lucile folyton mozgásban van.)*

LUCILE: Milyen kedves tőled, hogy rengeteg munkád közben ráérsz minket meglátogatni. Jer közelebb a tüzhöz! Odakünn a ködtől az ember lelke megmerevedik. Hogy vannak kedves házigazdád, Duplay asszony és az én kis barátnőm, Éléonore?

ROBESPIERRE: Köszönöm, Lucile. Camille, veled kell beszélnem.

LUCILE: Magatokra hagyjalak?

ROBESPIERRE: Nem, te nem.

CAMILLE (*visszatartja Dantont, aki olyan mozdulatot tett, mintha indulni szándékoznék*): Danton részt vesz minden gondolatunkban.

ROBESPIERRE: Így beszélnek. Én nem akartam elhinni.

DANTON: Talán ellenedre van?

ROBESPIERRE: Meglehet.

DANTON: Mit érsz vele? Egyet soha nem bírsz meggátolni. Azt, hogy Dantont szeressék.

ROBESPIERRE (*kicsinylőn*): A szeretet szó banális, a szeretet mint tény ritka.

DANTON (*rosszindulatu célzással*): Mondják, vannak bizonyos emberek, akik egyáltalán nem is ismerik.

ROBESPIERRE (*rövid hallgatás után, hidegen, a kezén látszik, hogy ideges*): Nem azért jöttem ide, hogy Danton kicsapongásairól beszéljek. Camille, te intelmeim ellenére arra az utra tévedsz, amelyre rossz tanácsadók s a magad meggondolatlansága vezetett. Szerencsétlen pamfleted vizsályt fog támasztani egész Franciaországban. Eltékozlod szellemedet, hogy a köztársaság főoszlopaiba vetett bizalmat megrendítsd. Minden reakciós mozgalom a te szarkasztikus megjegyzéseiddel fegyverkezik a szabadság ellen. Sokáig ártalmatlanná tettem a gyűlöletet, amelyet te szítasz; kétszer mentettelek meg. Többé nem foglak megmenthetni. Az állam fölkel az izgatók összeesküvése ellen; és én nem szegezem a magam akaratát az állam akaratával szembe.

CAMILLE (*sértődve és sértőn*): Ne fáradj vele, hogy olyan sokat gondolj rám. Gondoskodásod meghat, de nincs szükségem senkire. Magam is meg tudom védeni magamat és járószalag nélkül szoktam járni.

ROBESPIERRE: Te hiu lélek, ne feleselj tovább. Meggondolatlanságod egyedüli mentséged.

CAMILLE: Nem szorultam mentségre. Elég érdemet szereztem hazám iránt. A köztársaságot védelmezem a republikánusok ellen. Öszintén és nyíltan szóltam s az igazságot mondtam ki. Ha nem szabad minden igazságot hangosan kimondani, akkor nincs többé köztársaság. A republika ismertető jelei a szelek, amelyek a tenger hullámai fölött járnak: tollunt sed attollunt! Fölkavarják, de a magasba emelik.

ROBESPIERRE: A köztársaság nincsen, Desmoulins. Mi csináljuk. Szabadsággal nem lehet szabadságot alapítani. Mint Róma a megpróbáltatások idejében, a fenyegetett nemzet is egy diktaturának vetette magát alá, hogy széjjel törje az akadályokat és hogy győzedelmeskedjék. Európa és a pártvillongás örökös megsemmisüléssel fenyegeti a köztársaságot. Szégyen és gyalázat, ha azt állítod, hogy most jogod van bármit kimondani, bármit cselekedni és ezzel az ellenségnek a szó és tett által fegyvert adni a kezébe.

CAMILLE: Miféle fegyvert? Én a világ legtisztább érzését védelmeztem: a testvériséget, a szent egyenlőséget, a republikánus elvek értékét, ezt a *res sacra misera*-t, a boldogtalanság tiszteletét, amelyre fenkölt alkotmányunk kötelez bennünket. A szabadság szeretetére tanítottam. A nép színe előtt egész fényében meg akartam mutatni a boldogság ragyogó képét.

ROBESPIERRE: A boldogság! Ez az a végzetes szó, amellyel minden önzést és mohóságot magatok felé vontok. Ki nem óhajtja a boldogságot? De mi nem Perzopolisz boldogságát kínáljuk a népnek, hanem Spartáét. Az erényben van a boldogság. De ti, ti visszaéltek e szent szóval, ti az erkölcstelenek szellemében fölébresztettétek a vágyat ama gyalázatos boldogság után, amely a felebarátról való megfélekezésben és a fölöslegesnek élvezetében rejlik. Gyalázatos gondolat, amely hamarosan elfojtaná a forradalom lángját. Franciaország szenvedjen, Franciaország örömét és büszkeségét lássa abban, hogy szenved, hogy szabaddá lehessen. Áldozza föl jólétét és nyugalmit és hajlamait a világ üdvösségeért.

CAMILLE *(az udvarias guny hangján, amely a beszéd végén metsző élességbe csap át):* Maximilien. Ha rád hallgatok, Plátónak egy helye jut eszembe: „Ha én, mondá Laches, a jó generális, ha én hallok egy embert kitűnően beszélni az erényről s ha ez az ember igazi sansculotte, méltó a beszédhez, amelyet hallat, akkor az nekem kimondhatatlan gyönyörűség. Szememben ő az egyetlen muzsikusz, aki tökéletes harmóniát tud felidézni, mert minden cselekedete megegyezik szavaival. Nem a jakobinus, vagy a genfi mód szerint, hanem Franciaország tónusában, amely egyedül érdemli meg a republikánus harmónia nevét. Ha egy ilyen ember szól hozzám, akkor öröm tölt el és senki sem kételkedhetik benne, hogy veszettül szeretem az ilyen beszélgetéseket: oly mohón iszom minden szavát. De aki dicsérő ódát zeng oly erényről, amelyet ő maga nem gyakorol, az engem halálosan elszomorít. És mennél fényesebben sikerül ez neki, annál utálatosabb nekem az ő muzsikája”. *(A tiráda végén Desmoulins Robespierrenek hátat fordít, ez fölkel szó és gesztus nélkül, hogy távozzék, Lucile nyugtalanítva a beszélgetés fordulatától Robespierret nem bocsátja ki szeméből, megragadja a kezét és igyekszik tréfálni.)*

LUCILE *(Camille-ra mutatva):* Ennek a neveletlen fiúnak örökké ellent kell mondania. Ha tudnád, hányszor dühbe hoz engem is. Kedves Maximilien, ti is mindig a régiek maradtok. Éppen úgy veszekedtek, mint Arrasban, az iskolában.

ROBESPIERRE *(fagyos; nem felel és menni készül).*

DANTON *(más hangnembe csap át, Robespierrehez lép, őszinte kedvességgel):* Robespierre, mind a hárman igazságtalanok voltunk, hát legyünk férfiak, akik csak a jog és ész után igazodnak, tanuljuk meg haragunkat a hazának áldozni. Én jövőm elé, én nyujtom kezemet. Bocsásd meg nekem a türelmetlenség e fellobbanását.

ROBESPIERRE: Danton azt hiszi, hogy egyetlen szóval elfeledtetheti a szégyent és gyalázatot, amellyel elhalmozott. A sértőnek könnyű elfelejteni sértéseit.

DANTON: Kétségkívül helytelen, hogy ellenségeimnél is a magam nagylelkűségét tételezem föl, de hát első a köztársaság érdeke. És ennek szüksége van az én energiámra és a te erényedre. Ha téged bánt az én energiám, hát gondold meg, milyen kellemetlen nekem a te erényed. Így aztán kvíttek vagyunk. Tégy úgy, mint én. Fogd be az orrod és mentsük meg a hazát.

ROBESPIERRE: Én senkit sem tartok nélkülözhetetlennek.

DANTON: Ez az irigyek jól ismert szava. Evvel a szép megfontolással herélik ki a nemzetet és veszik el tőle minden erejét.

ROBESPIERRE: Erő nincs ott, ahol a bizalom hiányzik.

DANTON: Te bizalmatlan vagy hozzám? Te hiszel azokban az ostobaságokban, amelyeket rólam terjesztenek, Billaud-Varennes hallucinációiban? Nézz rám, hát képmutatónak látszom én? Gyűlöljetek, de ne gyanúsítsatok.

ROBESPIERRE: Az embereket cselekedeteik után ítélik meg.

DANTON: És mi a kifogásod cselekedeteim ellen?

ROBESPIERRE: Hogy egyformán jóban vagy minden párttal.

DANTON: Mert szívem testvériesen érez minden szerencsétlennel?

ROBESPIERRE: Kérkedtek velem, hogy nem ismeritek a gyűlöletet és valóban nem is gyűlölitek a köztársaság ellenségeit, de ezzel tönkretesztitek a köztársaságot. A hóhérok iránt való részvét kegyetlenség az áldozatok iránt. Ez az elnézés kényszerített bennünket, hogy egész városokat leromboljunk. És ez lesz az oka talán egy harminc esztendő polgárháborúnak.

DANTON: Te mindenfelé csak bünt szaglászol. De hisz ez örület. Ha beteg vagy, gyógyítsd magadat, de ne kényszerítsd az egészségeseket, hogy patikaszert nyeljenek. A köztársaság széjjelmarcangolja önmagát. Most még van rá mód, hogy ennek a vad, örült terrornak útját szegjük, amely megőrli Franciaországot. De ha nem sietsz, ha nem pártolsz át hozzánk, akkor te sem, még te sem leszel képes nemsokára gátat vetni pusztításainak. Hiába fogod megpróbálni. El fog égetni téged a többiekkel együtt. Sőt előbb mint a többieket. Szerencsétlen, hát nem látod be, hogy te leszel ama napnak első áldozata, amikor Danton nem lesz többé? Én egyedül védelek meg az elégtől.

ROBESPIERRE (*hidegen eltávolodik Dantontól*): Csak hadd pusztítson el engem a tűz.

CAMILLE (*halkan Dantonhoz*): Nagyon is messze mentél Danton, az önszeretetét sértetted meg.

DANTON: A haza nevében, Robespierre, ennek a hazának nevében, amelyet ugyanoly lángolón szeretünk, amelynek mindenünket odaadtuk, adjunk amnesztiát mindenkinek, barátnak és ellenségnek, hacsak Franciaországot szeretik. Hadd mosson le ez a szeretet minden gyanut, minden hibát, nélküle nincs erény, vele nincs bűn.

ROBESPIERRE: Nincs haza erény nélkül.

DANTON (*sürgetve és fenyegetődzve*): Utoljára mondom: békességet kérek tőled. Gondold meg, milyen áldozatba kerül nekem, hogy eléd mentem. De én lenyelek minden megalázást, ha ez hasznára van a köztársaságnak. Adj kezet, helyezd szabadlábra Fabre-t, küldd vissza a hadsereghez Westermannt, véd meg az őrzöngők ellen Hérault-t és Philippeaux-t.

ROBESPIERRE: Az én rendeltetésem, hogy kiirtsam, és nem hogy nagyra növeljem a bünt.

DANTON (*közel van ahhoz, hogy kitörjön, de mérsékli magát*): Hát a háborút akarod, Robespierre? Gondold meg jól.

ROBESPIERRE (*hozzáférhetetlenül, Dantonnak hátat fordít és Desmoulinshoz fordul*): Camille, utoljára figyelmeztetlek, hagyj abba támadásaidat a jóléti bizottság ellen.

CAMILLE: Mihelyt a jóléti bizottság abbahagyja, hogy rászolgáljon a támadásokra.

ROBESPIERRE: Vesd alá magad a nemzet parancsainak.

CAMILLE: Én a nemzet képviselője vagyok, jogomban van az ő nevében szólnom.

ROBESPIERRE: Neked az a kötelességed, hogy példát mutass a törvények iránt való engedelmességre.

CAMILLE: Nagyon is jól tudjuk, hogyan készülnek ezek a törvények. Hiszen mi mind ügyvédek, jogászok, a törvény emberei vagyunk, Robespierre. Tudjuk mi, mi lappang a törvény felsége mögött. Hiszen nevetnem kellene együttlétünkön, ha nem gondolnék azokra a könnyekre, amelyek még a komédia miatt fognak folyni, amelyet itt eljátszunk. Miértünk ugyancsak nagy árat fizetnek az emberek. Maga az erény sem érne meg ezt az árat, amelyet fizettetünk érte. Hát még a bűn!

ROBESPIERRE: Aki nem tud kötelességének megfelelni, az ne vállalkozott volna rá. Aki elvállalta, az menjen előre és hallgasson, amíg össze nem roskad terhe alatt.

CAMILLE: Magamat föl tudom áldozni, de másokat föláldozni, soha!

ROBESPIERRE: Isten áldjon meg. Gondolj Héraultra.

CAMILLE: Miért beszélsz Héraultról?

ROBESPIERRE: Hérault el van fogva.

DANTON, CAMILLE: Az imént itt volt.

ROBESPIERRE: Tudom.

LUCILE: De hát mit követett el? Milyen bünt?

ROBESPIERRE: Szállást adott egy számüzöttnek.

CAMILLE. Csak a kötelességét teljesítette.

ROBESPIERRE: A jóléti bizottság is a magáét.

DANTON: Te gazember, te egyenesen kihivsz engem. Ilymódon akarsz megfojtani mindnyájunkat, egyiket a másik után? Levágod a tölgy legerősebb ágait, mielőtt törzsére emelnéd fejszédet?... Az én gyökereim mélyen lenyulnak a föld ölébe, Franciaország népének szívébe, nem tépheted ki őket anélkül, hogy megölnéd Franciaországot. Az én bukásom széjjelzuz mindnyájukat. És az undok patkányok, akik rajtam rágódnak, lesznek az első áldozatok. Felbátorít benneteket hosszutűrésem? A nyomorult had orcátlanul harap testembe? De ami sok, az sok, az oroszán megrázza sörényét... De te, te kicsinyes gazember, te nem is tudod, hogy az ujjaim között széjjel nyomhatnálak, mint egy bolhát, ha akarnálak. Hát éljen a háboru, ha ti is így akarjátok. A régi harcok tüze ismét fejembe szállt. Ez a hang nagyon is sokáig hallgatott, de végre ismét hallatni fogja magát és fölrázza a népet ostromra a zsarnokok ellen.

CAMILLE: Ostrommal fogjuk bevenni az új Tuillériákat. A Vieux Cordelier fogja a riadót fujni.

ROBESPIERRE *(az ajtó felé fordul, szemrebbentés nélkül, Lucile halálos aggodalomban, egy szót sem tud kiejteni, egy pillanatra eltűnik a mellékszobában, aztán berohan a gyermekekkel és Robespierre elé viszi).*

LUCILE: Maximilien... *(Robespierre megfordul, látja a kis Horace-ot, egy pillanatra megáll, rámosolyog, ölébe veszi és leül. Megcsókolja a gyermeket és egy pillantást vet Lucilera és Camillera. Azután a gyermeket még mindig szótlanul átadja Lucilenek és eltávozik anélkül, hogy bárkire is pillantást vetne. Az egész némajáték igen józanul folyik le, minden látható megindultság nélkül, kivéve Lucilet.)*

ÖTÖDIK JELENET.

(Lucile, Camille, Danton.)

CAMILLE: Szegény kicsikém, félsz?

LUCILE: Oh, Camille, Camille! Hogy lehettél ilyen vigyázatlan!

CAMILLE: Hisz az imént még te tüzeltél.

LUCILE: Istenem, istenem, mennyire bánom.

CAMILLE: Az ember beszéljen úgy, ahogy gondolkozik. És aztán... *(Vállát vonja.)* Eh, nekem nincs mitől félnem, hiszen alapjában véve szeret és mindig meg fog védeni.

LUCILE: Én úgy félek.

CAMILLE: Jobban fél ő, mint mi, Danton hangja megtette hatását. Ő azok közé tartozik, akik csak akkor szeretnek, ha félnek. Keressük fel barátainkat és értesítsük őket ügyünk állásáról. Ne vesztegessük az időt, jer, Danton.

DANTON (*ülve marad, elmerülten gondolatokban*): Igen, igen, hová menjünk?

CAMILLE: Phillippeaux-t és Westermannt felkeresni. Hérault-t megmenteni.

DANTON: Holnap... holnap.

CAMILLE: Holnap késő lesz.

DANTON (*nagyon szomoruan és gyöngéden*): Lucile, olvass föl nekem valamit. Zenélj. Vigasztalj meg.

LUCILE: Mi bajod van? (*Mögötte áll, vállaira támaszkodik. Danton megragadja a kezét és arcához szorítja.*)

DANTON: Oh, köztársaság, minmagunkat elpusztítani, a tulajdon kezünk művét elpusztítani, a köztársaságot elpusztítani! Milyen mindegy, hogy győzünk-e vagy legyőzetünk. Mindenképpen mi vagyunk a vesztesek.

CAMILLE: Mindenképpen mi vagyunk a győztesek. A dicsőség koszorújai.

DANTON (*hevesen feláll*): Előre, rendüljön meg a világ, ha a köztársaság összeomlik!...

- Függöny. -

MÁSODIK FELVONÁS.

(Robespierre szobája Duplay házában. Egy ablak, két ajtó. Csupasz fehér falak. Diófa ágy, fehérvirágos kék damaszt függönnyel. Nagyon szerény íróasztal, néhány szalmaszék. Könyvespolc, néhány virág üvegben az ablakpárkányon. Az előtérben középen egy kis kályha, jobbra és balra szék és zámoly. A baloldali ajtó a Duplay-család folyosójára vezet. Az ablak udvarra nyílik, ahol ácsok dolgoznak. Behallatszik a munkások zaja. Kalapácsolás, fűrészelés, ácsolás, Robespierre egyedül van, íróasztala mellett ül.)

ELSŐ JELENET.

(Madame Duplay, Robespierre.)

MADAME DUPLAY *(kinyitja az ajtót)*: Zavarlak, Maximilien?

ROBESPIERRE *(barátságosan mosolyogva)*: Nem, Duplay polgártársnő. *(Kezet nyújt neki.)*

MME DUPLAY: Örökké dolgozol. Ma még le sem feküdtél.

ROBESPIERRE: A jóléti bizottságban voltam.

MME DUPLAY: Hallottam, mikor hazajöttél, három óra elmúlt. De hát legalább reggel kialhattad volna magadat.

ROBESPIERRE: Tudod, hogy keveset alszom. Engedelmességre szoktattam testemet.

MME DUPLAY: De ugye megígérted, hogy többet nem virrasztasz. Megerőltetted magadat. Még meg fogsz betegedni és akkor mi lesz belőlünk?

ROBESPIERRE: Szegény barátaim, hozzá kell majd szoknotok, hogy nélkülem boldoguljatok. Nem leszek mindig itt.

MME DUPLAY: Mi az? El akarsz hagyni bennünket?

ROBESPIERRE *(az őszinteség és az emfázis vegyületével)*: Nem, és mégis hamarabb elhagylak benneteket, mintsem gondolnátok.

MME DUPLAY: Ezt határozottan kikérem magamnak. Én szándékszem először eltávozni és nekem sem olyan sietős.

ROBESPIERRE *(mosolyogva)*: Nyugodtabb volnék, ha tudnám, hogy kevésbé csüggenek rajtam.

MME DUPLAY: És neked nem szerez az örömet, hogy szeretnek?

ROBESPIERRE: Franciaországra nézve jobb volna, ha kevesebbet gondolna Robespierre-re és többet a szabadságra.

MME DUPLAY: A szabadság és Robespierre ugyanaz.

ROBESPIERRE: Éppen ez tölt el aggodalommal. Félek a szabadság sorsa miatt.

MME DUPLAY *(az ablak felé közeledik)*: Micsoda lármát csapnak az udvaron. Ez a kalapácsolás és ácsolás terhedre van bizonyosan. Huszszor megkértem már Duplayt, hogy a munkások ne kezdjék olyan korán a munkájukat, hogy ne ébreszsenek föl, ha alszol. De azt mondja, te megtiltottad, hogy a szokásokon bármit is változtasson.

ROBESPIERRE: Igaza is van. Ebben a szabályos munkálkodásban van valami megnyugtató. A munka jótét másoknak és mindmagunknak. Üde, éltető levegőt áraszt a gyalázatos atmoszférába egy ilyen lázas gondolatokkal tele éjszaka után.

MME DUPLAY: Milyen munka tartott ébren ma éjszaka?

ROBESPIERRE: Nem a munka, hanem a gond.

MME DUPLAY: Fáradtnak, sőt kimerültnek látszol, mint egy katasztrófa előestéjén.

ROBESPIERRE: Katasztrófa, igen.

MME DUPLAY: Nem tudod megakadályozni?

ROBESPIERRE: Sőt, nekem kell végrehajtanom.

MME DUPLAY: Nincs jogom, hogy kérdezzek, de ma nem szabad szomorunak lenned, az egész ház ünneplő kedvében van. Le Bas és Saint-Just ma éjszaka visszatértek a hadseregtől.

ROBESPIERRE: Saint-Just visszajött? Annál jobb, szükségem van az ő akaraterejére.

MME DUPLAY: Elfelejtettem megmondani. Itt van egy generális, aki beszélni akar veled, Westermann tábornok. Itt volt már napkelte előtt. Nem akartam beereszteni. Azt mondta, hogy egy óra múlva visszajön. Elfogadod?

ROBESPIERRE: Nem tudom.

MME DUPLAY: Sokáig várt lenn az udvaron. Az eső esett.

ROBESPIERRE: Jó.

MME DUPLAY: Micsoda idő volt ma éjszaka!

ROBESPIERRE: Hol voltál?

MME DUPLAY: A csarnokban. Éjfél óta sorban álltunk. Micsoda tolakodás! Egy pillanatra sem lehetett elszundítani, mindjárt a helyemre tolakodott volna más. Mikor a rácsot kinyitották, az emberek verekedtek. Szerencsére én is meg tudom védeni a magam jussát. Végre nekem is sikerült elcsipnem három tojást és egy negyed font vaját.

ROBESPIERRE: Három tojást az egész háznak, az nem sok.

MME DUPLAY: Éléonore-nak, Elizabethnek és neked. A három gyermekemnek.

ROBESPIERRE: Mit gondolsz, jó Duplay mama, csak nem eszem el a falatot a szátoktól?

MME DUPLAY: Nem fogod visszautasítani. Miattad ácsorogtam odalenn, te beteges vagy, gyöngé a gyomrod. Még ha hust akarnál. De hiszen azt megtiltottad, hogy hust vegyünk.

ROBESPIERRE: A hus ritkaság. Át kell engedni a katonáknak és betegeknek. Mi polgári bőjtöt rendeltünk el. Az én kötelességem és kollégáimé, hogy példát adjunk az önmegtartóztatásra.

MME DUPLAY: Mindenki nem olyan kényes ebben, mint te.

ROBESPIERRE: Tudom. Láttam olyan fickókat, akik dőzsölnek, míg a nép éhezik. De én undorodom tőlük. Minden ilyen dőzsölő a nemzettől elrabolja a haza harminc védelmezőjének erejét.

MME DUPLAY: Micsoda nyomoruság, nincs hus, nincs szárnyas, nincs tej, nincs vaj. A főzeléket lefoglalták a szegény embereknek. Aztán füteni sem lehet. Ma már a második éjszaka állt sorba Duplay a szenesbolt előtt és ma is üres kézzel jött vissza. Tüzelőfára gondolni sem lehet. Tudod mit kértek egy ölért? Négyszáz frankot! Szerencsére itt a tavasz,

Ha még egy hónapig tartana, mind el volnánk veszve. Amióta élünk, nem emlékszem ilyen kemény télre.

ROBESPIERRE: Igen, szenvedtél. Ti mind szenvedtetek, szegény asszonyok, és milyen vitézül! De ismerd el, mindez inség ellenére olyan örömmel ismerkedtetek meg, amelyekről azelőtt sejtések sem volt. Velünk együtt dolgozhattatok kicsinyben és nagyban a fenséges művön, a világ szabadságán.

MME DUPLAY: Természetes és én boldog is vagyok. Bármilyen következzék is, a nyomoruság e kora marad legszebb szakasza életünknek. Mert ezek nem közönséges, értelmetlen szenvedések, amik semmire se jók. Minden böjtnapunk gazdagabbá teszi a nemzetet. Milyen büszke érzést köszönhetünk neked, Maximilien. Tegnap este a mosóteknőnél jutott eszembe, bármilyen kispolgári asszony vagyok is, bármily bizonytalan a legközelebbi jövőm és bármily fáradt vagyok a mindennapi kenyér után való hajszában, mégis a haza üdvén dolgozom. Minden erőfeszitésem a győzelemnek válik javára és veletek együtt haladok én is az emberiség élén.

MUNKÁSOK *(énekelnek az udvarban):*

Csak rajta későn és korán,
Csak dolgozzatok szaporán,
Tör markolatát és puska tusát,
A verejtéket ne kiméld
A szabadságért s honodért!

MME DUPLAY *(mosolyogva)*: Egy szállítmányt most fejeznek be az északi hadsereg részére. A gyomruk üres, de ők boldogok.

ROBESPIERRE: Pompás nép ez, milyen boldogság hozzájuk tartozni! Ki tudna megbocsátani azoknak, akik a lemondás és önfeláldozás e forrásait meg akarják mérgezni? *(Kívülről hallatszík Westermann káromkodása.)*

MME DUPLAY: Itt a generális, már nagyon türelmetlen.

ROBESPIERRE: Jöjjön be. *(Mme Duplay kimegy, Robespierre egy pillantást vet a tükörbe, ebben a pillanatban elváltozik az arca. Kemény, mozdulatlan, fagyos lesz.)*

MÁSODIK JELENET.

(Robespierre, Westermann.)

WESTERMANN *(indulatosan beront)*: Ördög és pokol, most már aztán éppen ideje. Két órája ácsorgok az ajtód előtt. Nehezebb bejutni a szobádba, mint a Vendée egy városába.

ROBESPIERRE *(kezeit a hátán összekulcsolja, mozdulatlan, szigorú arccal, összeharapott ajakkal Westermannnak egyenesen a szemébe néz. Westermann elveszti biztosságát, aztán folytatja)*.

WESTERMANN: Már azt hittem, nem is akarsz fogadni. Desmoulins is mondta, hogy nem fognak beereszteni. Én pedig megesküdtem, hogy bejövök, még ha ágyuval is kell az ajtót betörnöm... *(Nevet.)* Megbocsátod az én martialis őszinteségemet? *(Robespierre hallgat, Westermann egyre elfogultabb lesz, noha igyekszik bizonyos gondtalanságot megőrizni.)* Mennydörgős mennykő, ugyancsak jól vigyáznak rád. Az ajtód előtti egy szép lány silbakol, harisnyát foltoz. Nem valami kedélyes a kisasszony. Éppen olyan megvesztegethetetlen, mint te. Csak a testén át tudtam volna idejutni. Ellenséges országban ez nem is lett volna kedvem

ellen való... *(Erőltetetten nevet. Robespierre hallgat, csak türelmetlenül dörzsöli a kezét. Westermann leül, szeretne kényelembe helyezkedni. Robespierre állva marad, erre Westermann is feláll.)* Ezek a barmok azt állítják, hogy te ellenségem vagy. Nevetek rajtuk. Hát lehet az erény ellensége az erénynek? Ostobaság. Lehet Arisztides ellensége Leonidásznak? Nem természetes, hogy a köztársaság bátyja és a haza védőműve kölcsönösen támogatják egymást? Két olyan fickó, mint mi, akiknek mindennél több a haza dicsősége és nagysága, csak meg fogják érteni egymást? *(Kezét nyújtja feléje. Robespierre nem mozdul és nem felel.)* Mi az? Nem adsz kezet? Ördög és pokol, tehát igaz? Hát ellenségem vagy? A bukásomra törsz? Disznók, gazemberek! Ha én ezt tudom! Mi vagyok én? az inasod, hogy két óráig váratsz a hidegben, lenn az udvarodon, hogy még csak székkal sem kínálsz, hogy itt hagysz beszélni a levegőbe anélkül, hogy felelnél? Az istenit neki!... *(A lábával dobant.)*

ROBESPIERRE *(fagyosan)*: Tábornok, ön hamis nyomon jár. Leonidásztól Duchesne apóig messze az ut. Ön a példaképeit veszedelmes téren keresi.

WESTERMANN *(meglepetve)*: Milyen téren?

ROBESPIERRE: A Forradalom-téren.

WESTERMANN *(egészen elveszítve önuralmát)*: De az isten szerelméért, mit tettem én, mivel vádolsz engem, polgár?

ROBESPIERRE: Azt majd a jóléti bizottság közli önnel.

WESTERMANN: Felvilágosítást követelek.

ROBESPIERRE: Kérdezze meg a lelkiismeretét.

WESTERMANN: Az nem vádol semmivel.

ROBESPIERRE: Szánom azt, aki a lelkiismeret és bűnbánat hangját már nem hallja.

WESTERMANN *(nyugalmat erőltet magára, de hangja a fájdalomtól és dühtől remeg)*: Én csak egyet szánok-bánok, hogy az életemet ezért a hálátlan hazáért áldoztam. Harminc esztendő óta minden nyomoruságot ő érette viselek. Tízszor mentettem meg az ellenséges betöréstől. Sohasem ismerte el érdemeimet. Az első jött-ment árulkodó feljelent és hallgatnak katonák névtelen leveleire, akiket gyávaságuk miatt megkorbácsoltattam. Vádolnak és fenyegetnek és elbocsátanak. És buták, semmirekellők, tökfilkók miatt mellőznek. Én kénytelen vagyok egy Rossignolnak engedelmeskedni. Egy buta aranyművesnek, akinek fogalma sincs a hadviselés mesterségéről. Aki csak ostobaságaival lett híressé, s akinek minden érdeme alacsony származásában és a jakobinusok protekciójában van. Kléber, Dubayet és Marceau kénytelenek beérni alárendelt pozíciókkal és egy niorti szatócs parancsnoka két hadseregnek.

ROBESPIERRE: A köztársaság nagyobb súlyt vet a vezér köztársasági érzületének megbízhatóságára, mint katonai képességeire.

WESTERMANN: A köztársaság talán súlyt vet Rossignol vereségeire is?

ROBESPIERRE: A felelősség Rossignol vereségeiért nem őt éri, hanem a környezetét. Ha Kleber, Dubayet és Westermann oly büszkék a képességeikre, hát hadd érezze annak hasznát a tábornok is, akit a nemzet följük rendelt.

WESTERMANN: Így akartok megfosztani bennünket dicsőségünkötől?

ROBESPIERRE: Igen.

WESTERMANN: Csak valljátok meg, a harci dicsőség aggaszt benneteket, azért akarjátok ártalmatlanná tenni.

ROBESPIERRE: Igen.

WESTERMANN (*sértőn*): Utjában van az ügyvédek becsvágyának ugy-e?

ROBESPIERRE: Sérti az ésszt, fenyegeti a szabadságot. Mi tesz benneteket olyan büszkévé? Csak a kötelességeket teljesítitek. Hogy kockára vetitek az életeteket? A mi fejünk, mindnyájunk feje a tét abban a borzalmas játékban, amelyet a despotizmussal játszunk. Miért lenne a ti érdemek nagyobb a miénknél, hogy szembenéztek a halállal? Mi mind vagy a halálé, vagy a győzelemé vagyunk. Ti is, épp úgy, mint mi, eszközei vagytok a forradalomnak. A fejsze, amelynek az a dolga, hogy az ellenség sorai között törjön utat a köztársaságnak. Rettentő feladat ez, illő hát, hogy gyengeség, de egyuttal gőg nélkül vállaljuk el. Nincs rá okotok, hogy büszkébbek legyetek ágyuitokra, mint mi a mi guillotinunkra.

WESTERMANN: Te bemocskolod a háboru nagyszerűségét.

ROBESPIERRE: Semmi se nagyszerű, csak az erény, akárkiben találod, katonában, munkásban, törvényhozóban, csak a köztársaságnak válik becsületére. De a bűnösök reszkessenek, semmi sem óvja meg őket a köztársaság megtorló karjától, sem a címük, sem a kardjuk.

WESTERMANN: Nekem szól ez a fenyegetés?

ROBESPIERRE: Én senkit sem neveztem néven, jaj annak, aki önmagát vádolja meg.

WESTERMANN: Mennydörgős mennykő!... (*Fenyegető mozdulatot tesz a hidegvérű Robespierre felé, minden tagjában reszket és támoilyogva megy az ajtóhoz. Itt még egyszer megfordul.*) Vigyázz magadra, Sylla, az én fejem szilárdabban áll, mint Custine-é, még vannak férfiak, akik nem rettegnek a te zsarnokságodtól. Megyek Dantonhoz. (*Mielőtt az ajtót megtalálja, beleütközik a falba és nagy robajjal távozik.*)

HARMADIK JELENET.

(*Robespierre, Éléonore.*)

ÉLÉONORE (*Duplay-ék lakásából jön*): Végre elment! Milyen félelmet állottam ki, amíg itt volt.

ROBESPIERRE (*barátságosan mosolyog*): Kedves Éléonore, maga hallgatódzott?

ÉLÉONORE: Megrémültem ennek az embernek a hangjától. Nem tudtam megállani, hogy közelebb ne jöjjenek. Itt voltam a mama szobájában.

ROBESPIERRE: De hát mit tehetett volna, ha ennek az embernek rossz szándékai lettek volna?

ÉLÉONORE (*zavartan*): Nem tudom.

ROBESPIERRE (*megfogja kezét, amelyet Éléonore hátradugott*): Hát ez itt mi?

ÉLÉONORE (*elpirulva*): Ez egy pisztoly, amelyet Philippe ma éjszaka hazamenet az asztalon felejtett.

ROBESPIERRE (*elveszi kezéből a pisztolyt és kezét a magáéban tartja*): Nem, nem, ennek a kéznek nem szabad gyilkos szerszámmal bemocskolnia magát. Maga ne ontson vért még azért sem, hogy az én életemet megmentse. Legalább két kéz legyen ezen a világon, amely nekem kedves, két ártatlan kéz, hogy megtisztítsa az emberiséget és Robespierre szívét véres rendeltetésétől - ha a nagy mű be lesz fejezve.

ÉLÉONORE: Miért nem vigyáz magára? Felingerelte ezt az embert. Pedig azt mondják, ez nagyon kegyetlen.

ROBESPIERRE: Csöppet sem félek ezektől a kardcsörtetőktől. Mihelyt a csatából kivonják őket, az erejük merő szájjáértatás. Megreszket a térdük, ha szemben állanak azzal az új hatalommal, amellyel kardvasuk a csata zajában sohasem találkozott: a törvénnyel.

ÉLÉONORE: Fouché polgár is itt volt, de az Ön parancsára nem bocsátottuk be.

ROBESPIERRE: Ez az ember a rémuralom szentségét meggyalázta a lyoni mészárlásban. Az ajtóim mindörökre zárva van előtte.

ÉLÉONORE: Semmi áron nem akart elmenni. Sirt.

ROBESPIERRE: A krokodil is sir.

ÉLÉONORE: Az Ön testvéréhez ment el, attól kér közbenjárást.

ROBESPIERRE *(elváltozott hangon, nyugtalanul, félénken)*: Szent Isten, a hugom ide fog jönni. Ez a gazfickó elbolondította a fejét azzal, hogy szereti. A hugom nem sokat ad rá, de a hizelkedés mindig jól esik az asszonynak, akárkitől ered is. Fel fog készülni ennek az embernek a védelmére. Az istenért, ne bocsássátok be őt se. Mondjátok meg, hogy el vagyok foglalta, hogy nem fogadhatok senkit.

ÉLÉONORE *(mosolyogva)*: Ön szembeszáll Európa minden zsarnokával, és fél a hugától.

ROBESPIERRE *(mosolyogva)*: Jó asszony, és engem szeret, de egészen gyöngévé tesz. Örökös féltékenykedése, jelenetei, amelyekkel minden pillanatban kitör, szétszaggatják az idegeimet. Azt hiszem, kész volnék mindenre, csak hogy lecsöndesítsem.

ÉLÉONORE: Legyen nyugodt, a mama érti a módját, nem fogja bebocsátani.

ROBESPIERRE: Drága barátaim, mennyi gonddal őrzitek az én nyugalمامat.

ÉLÉONORE: A nemzetnek felelünk érte.

ROBESPIERRE: Milyen jótétemény nekem a ti házatok. Milyen nyugalom üditi föl itt a lelkemet. Nem önző menedék ez, messze a külső viharoktól, hiszen kapum tárva áll a haza szükségei előtt. De ha átlépik ezt a küszöböt, valahogyan fenségessé nemesednek. Itt mindenki férfiként fogadja sorsát, anélkül, hogy meghajtaná a fejét szemtől-szembe. Még soha nem léptem be a ház kapuján anélkül, hogy békét és reménységet ne leheltem volna be ez udvar levegőjével, a deszkák szagával. Duplay becsületes arca, a maga anyjának barátságos hangja, a maga keze, Éléonore, amelyet testvéri mosolylyal nyujt felém, a legritkább, megbecsülhetetlen boldogságot nyujtják nekem. Azt, aminek legjobban érzem hijját és amire legégetőbb szükségem van.

ÉLÉONORE: És mi az?

ROBESPIERRE: A bizalom.

ÉLÉONORE: Maga nem bizik valakiben?

ROBESPIERRE: Én nem bizom senkiben. Kiolvasom a hazugságot a tekintetből. Látom a lesben álló hamisságot a szent esküdzések mögött. Hazudik a szemük, a szájuk, a kézszorításuk, az egész testük. Gyanum megmérgezi minden gondolatomat. Szelidebb érzésekre születtem én. Szeretem az embereket és szeretnék hinni bennük. De hát hogy hihetnék bennük, ha látom, hogy egy nap tizszer megszegik esküjüket, hogy megvásárolhatók, hogy eladják barátaikat, hadseregüket, hazájukat, félelemből, becsvágyból, kicsapongásból, rosszindulatból? Szemtanuja voltam Mirabeau, Lafayette, Dumouriez árulásának és Custine és a királyok és az arisztokraták és a girondisták és a hébertisták árulásának. A csapatok huszszor kiszolgáltatták volna a hazát, ha nem érezték volna szüntelenül nyakukban a guillotine árnyékát. A konvent háromnegyed része konspirál a konvent ellen. A köztársaság heroikus

fegyelme kinpadra vonja a bünt. Nem meri a bűn az erényt nyíltan megtámadni, álarcázva jó, mint részvét, jóság, hogy meghódítsa a közvéleményt, hogy megindítsa gazemberek javára, hogy fellátsa a hazafiak ellen. Én le fogom rántani az álarcot és kényszeríteni fogom a nemzetgyűlést, hogy lássa, mit takar az álarc; és az összeesküvők titkos cinkosait kényszeríteni fogom, hogy ezeket velem együtt ítéljék el, vagy velük együtt pusztuljanak el ők maguk is: a köztársaság győzni fog. De Istenem, mennyi omladék között! A bűn olyan, mint a hidra, minden kiomló vércsöppje új szörnyetegeket szül. A legjobbak áldozataivá lesznek a fertőzettek. Tegnapelőtt Philippeaux, tegnap Danton, ma Desmoulins... Desmoulins, ifjúkori barátom, testvérem... ki lesz holnap árulóvá?

ÉLÉONORE: Lehetséges, ennyi árulás, és vannak bizonyítékai?

ROBESPIERRE: Több a bizonyítéknál, az erkölcsi bizonyosság. Ez a csalhatatlan világosság, amely még sohasem vezetett félre.

ÉLÉONORE: Nem, ön nem tévedhet. Ön mindent tud. Ön lelát a szívek fenekére. Hát olyan romlottak mind?

ROBESPIERRE: Van még négy-öt ember, akiket becsülök. A jóra való Couthon, aki érzéketlen a tulajdon fájdalmai iránt, annyira átérzi az egész világ fájdalmát; a szeretetreméltó, szerény Le Bas, azután az öcsém. Nagylelkű fiú, de tulságosan szereti az élvezetet. Két gyermek és egy haldokló.

ÉLÉONORE: És Saint-Just?

ROBESPIERRE: Az, igen, attól félek, Saint-Just-tól. Ő a köztársaság élő kardja, kérelhetetlen fegyvere. Engem csak úgy feláldozna ércből vésett törvényeinek, mint bárki más. A többi mind áruló. Az én éleslátásom zavarja őket, féltékenyek a nép szeretetére, azért azon dolgoznak, hogy engem gyűlöltté tegyenek. Marseilles és Lyon prokonzuljai állati kegyetlenségüket Robespierre nevével takargatják. Az ellenforradalom felváltva majd a kegyelem, majd a rémület arcát mutatja. Hacsak egy pillanatra urrá válik rajtam a kimerültség, akkor végem van nekem és vége a köztársaságnak. Couthon beteg, Le Bas és az öcsém két könnyelmű fickó. Saint-Just messze van és a hadseregek fegyelmén öröklik. Egyedül vagyok az árulók közepett, akik körül fognak és hátulról próbálnak ledöfni. Meg fognak ölni, Éléonore.

ÉLÉONORE *(fiatalos hévvel megragadja a kezét)*: Ha ön meghal, nem hal meg egyedül. *(Robespierre szeretettel néz rá, a lány elpirul.)*

ROBESPIERRE: Nem, kedves Éléonore, maga nem fog meghalni. Erősebb vagyok én, mint gyáva ellenségeim. Egy erő az én oldalamon van, az őszinte igazság.

ÉLÉONORE: Ah! Önt a gondok emésztik, pedig oly boldognak kellene lennie, hisz ön mindnyájunk boldogságán dolgozik. Milyen igazságtalan ez az élet.

ROBESPIERRE: Elszomorítottam magát, ez nem volt szép tőlem, hogy megrendítettem az életben való bizalmát. Bocsásson meg!

ÉLÉONORE: Ne sajnáljon semmit, én büszke vagyok az ön bizalmára. Egész éjszaka azokra a helyekre gondoltam Rousseauban, amelyeket ön tegnap felolvasott. Csodálatosan elringatta a lelkemet. Hallottam szavának hangját és a gyöngéd ígéretet. Tudom már könyv nélkül.

ROBESPIERRE *(szerető mosollyal szaval egy kissé melankólikusan, egy kissé emfatikusan, de mindig őszintén)*: „A szívek kapcsolata a szomorúságot is valami édesség és meghatottság varázsával ruházza fel, amely hiányzik a megelégedettségéből; a barátság kiválésképpen a boldogtalanoknak adatott meg, fájdalmaik enyhületére és szenvedéseik vigaszául.” *(Éléonore kezével Robespierre kezében mosolyogva és pirulva hallgat)*: Maga hallgat?

ÉLÉONORE: „Vajjon az, amit barátunknak megmondunk, fölérhet-e valaha is azzal, amit az ő oldalán érzünk?”

MME DUPLAY (*kivülről*): Maximilien, Saint-Just itt van. (*Éléonore el.*)

NEGYPEDIK JELENET.

(*Robespierre, Saint-Just.*)

(*Saint-Just nyugodtan belép, Robespierre eléje megy, úgy szorítanak kezét, mintha csak pár órája váltak volna el egymástól.*)

SAINT-JUST: Jó napot.

ROBESPIERRE: Jó napot, Saint-Just. (*Leülnek.*)

SAINT-JUST (*csöndesen szemléli*): Örülök, hogy látlak. (*Leülnek.*)

ROBESPIERRE: Le Bas irta nekünk, hogy kevésbe mult és soha többé nem láttuk volna.

SAINT-JUST: Igen. (*Szünet.*) A hadseregnek fegyverekre van szüksége, különösen puskában van hiány.

ROBESPIERRE: Dolgoznak rajta, egész Páris ezzel van elfoglalva. A templomokban kovácsolnak, minden más munkát megszüntettünk, amint bejöttél, láthattad, hogy Duplay ácslegényei a puska farészeit csinálják. Az órák a závarzaton dolgoznak. A terek visszhangzanak az üllöktől és kalapáccstól.

SAINT-JUST: Az élelmiszer fogytán van. Egész hadosztályoknak nincs mit enniök. Az idő sürget, az offenzíva legkésőbb három hét múlva megkezdődik. Egész Franciaországból észak felé kell egybefolynia minden vérnek.

ROBESPIERRE: Az intézkedések megtörténtek, Franciaország koplal, hogy katonái ehessenek.

SAINT-JUST: Amint az én tanácsomra nincs többé szükség, küldjete vissza a frontra. Az első összeütközések döntő fontosságúak lesznek. Meg kell feszítenünk minden erőnket.

ROBESPIERRE: Nem örül meg téged ez az élet?

SAINT-JUST (*őszintén, tüzesen, minden gesztus nélkül*): Üdülés ez nekem a sok meddő vita után. Odakinn a tett úgy szökik elő a gondolatból, mint a villám a felhők összeütközéséből. Az akarat minden nyilvánulása közvetlenül és az örökkévalóság részére vésődik be az ember vérebe és a világ sorsába. Roppant erőfeszítés, isteni aggodás, éjszaka a hóban, az előőrsön, a flandriai sík sötét határtalanságában, egy fagyos ég végtelensége alatt érzem, mint fut rajtam végig az öröm borzongása. És a vér erős lüktetéssel árad szívem felé. Csak mi, akik elvesztünk a mindenség sötétségében, ellenségtől környezve, alattunk a sir, mi vagyunk egyedül Európában a jog és értelem őrei, az élő világosság. Minden döntés a világ sorsát intézi. A mi művünk az ember ujjaáteremtése.

ROBESPIERRE: Boldog az, akit testi gyöngesége nem tart vissza, távol a tettektől.

SAINT-JUST: Ki lehet tevékenyebb, mint te? A világ szabadságát Párisban határozták el.

ROBESPIERRE: Itt az ember mintha meg volna bélyegezve a bűn ellen való küzdelem által. Mert a bűn akaratlanul is bemocskol. Megvallom, ha látom a bűnök iszapját, amelyet a forradalom forgataga összezavar az erénnyel, attól félek, hogy a tisztátalan szomszédság az utókor szemében engem is be fog mocskolni.

SAINT-JUST: Hát tedd a csupasz kardot közénk és magad közé. A tisztátalan emberekhez csak fogóval szabad hozzányulni.

ROBESPIERRE: A korrupció megfertőz mindenkit. Férfiakat, akikre legbiztosabban számítottam. Régi barátaimat.

SAINT-JUST: A barátság semmi, ha a hazáról van szó.

ROBESPIERRE: Danton fenyegetődött, Danton gyanus. Heves és gyalázkodó szavak özönlenek belőle. Cselszövőkkel, kéjencekkel, tönkrement pénzemberekkel, rangjuk vesztett tisztekkel veszi körül magát. Mindenfajta elégedetlen gyülekedik köréje.

SAINT-JUST: Hát akkor el kell tűnnie.

ROBESPIERRE: Danton republikánus volt, szerette a hazát, talán még szereti is.

SAINT-JUST: Nem szereti a hazát az, aki nem tiszteli meg életének feddhetetlenségével. Soha sem lehet republikánus az, aki az arisztokrata bűnével és elveivel terhelt. Gyűlölöm Catilinát. Cinikus szívét, gyáva intelligenciáját, méltatlan politikáját, amely az összes pártok között inog, hogy valamennyit a maga hasznára fordítsa. Ez lealázza a köztársaságot. Dantonnak el kell esnie.

ROBESPIERRE: De ő magával rántja bukásába a vigyázatlan Desmoulinst.

SAINT-JUST: Ez az arcátlan rétor, akinek hazája szerencsétlensége is csak anyag stilusbeli hatásokra. Ez a hiu szépíró, aki a szabadságot szívesen feláldozná egy csinos ellentétért.

ROBESPIERRE: Gyermekek. Bolondja a barátainak és a tulajdon elmésségének.

SAINT-JUST: Ha Franciaország veszedelemben van, akkor az elmésség is bűn. Azok a csapások, ámenek a hazára nehezedtek, a szomorúság és vallásosság felhőjébe burkolták be. Nem bizom azokban, akik nevetnek.

ROBESPIERRE: Én szeretem Desmoulinst.

SAINT-JUST: Én is szeretlek téged, de ha bűnössé lennél, téged is vád alá helyeznék.

ROBESPIERRE *(kényelmetlenül érzi magát, eltávolodik tőle, majd rövid szünet után ismét közelebb lép)*: Köszönöm. Te boldog vagy, soha sem ingadozol. Benned nincs a bűn gyűlölete ellen semmi ellensúly.

SAINT-JUST: Közelebbről láttam én a bűnt, mint te.

ROBESPIERRE: Hol?

SAINT-JUST: Magamban.

ROBESPIERRE *(elbámul)*: Magadban? Akinek egész élete példája a lemondásnak és a fenséges önfeláldozásnak?

SAINT-JUST: Mit tudsz te arról?

ROBESPIERRE: Valami ifjúkori bűn?...

SAINT-JUST *(sötéten)*: Az örvény szélén állottam és mélyén láttam leskelődni a bűnt, amely már-már elnyelt. Akkor megesküdtem, hogy el fogom pusztítani a világban épp úgy, mint magamban.

ROBESPIERRE: Én néha belefáradok ebbe a küzdelembe, az ellenség mindent elborít áradatjával. Át tudjuk mi alakítani az emberiséget? Biztosítani fogjuk az uralmat a mi álmunknak?

SAINT-JUST: Azon a napon, amikor meggyőződöm róla, hogy művem nem tudom befejezni, megölöm magam.

ÉLÉONORE *(kinyitja az ajtót)*: Billaud-Varennes és Vadier vannak itt.

ÖTÖDIK JELENET.

(Robespierre, Saint-Just, Billaud-Varennes, Vadier.)

(Billaud-Varennes lehorgasztott fővel, sötéten, agyonfáradva, zavaros szemmel jön, Vadier gunyos, keserű. Robespierre és Saint-Just felemelkednek, nagyon hidegen csak a fejükkel intenek kurtán és szárazon, de kezet nem nyújtanak.)

BILLAUD: Üdv és testvériség.

VADIER: Saint-Just. Nahát akkor megindul a dolog. Pótolni fogjuk az elmulasztott időt *(mind a ketten leülnek, Saint-Just fel-alá jár, Robespierre az ablakhoz támaszkodva áll. Rövid szünet.)*.

BILLAUD: A guillotine! Nagyon is sokáig vártál Robespierre, veszedelemben vagyunk. Ha Danton még holnap él, akkor a szabadság elveszett.

ROBESPIERRE: Uj hireid vannak?

BILLAUD *(papirosok a kezében)*: Idenézz! Az áruló folytatja munkáját.

ROBESPIERRE: Kicsoda?

VADIER: Barátod, Maximilien! Camille, a kedves Camille!

ROBESPIERRE: Már megint irt?

BILLAUD: Éppen most koboztuk el ezeket a levonatokat. Olvasd csak!

VADIER *(a kezét dörzsöli)*: A Vieux Cordelier hetedik száma. A jó apostol Credojának folytatása.

ROBESPIERRE: Bolond. Hát nem tud hallgatni.

BILLAUD: A guillotint!

SAINT-JUST *(olvas Robespierre-rel együtt)*: Utcalány, valami beteges ösztön hajtja, hogy megbecstelenítse magát.

ROBESPIERRE: És Danton?

BILLAUD: Danton mozog. Nagyhangú beszédekkel mond a Palais-Royalban. Szidja Vadiert, engem, mind a hazafiakat. Desmoulins vele van, az asztal körül ülnek Westermannel és kis ringyókkal. Trágár gyalázkodó beszédekkel mondanak a jóléti bizottság ellen, a nép köréjük gyülekszik és nevet.

SAINT-JUST: Hallod, Robespierre!

ROBESPIERRE *(megvetően)*: Nincs veszedelem. Amíg Danton kiitta borát, nekünk időnk van nyugodtan tanácskozni. *(Egy pillantással a papirokra.)* Hát ez az esztelen önként rohan vesztébe?

VADIER: Ezuttal, kedvesem, tultette magát a guillotinon.

BILLAUD: A feje is ugyanezt az utat fogja megtenni.

SAINT-JUST *(olvas)*: A konventet Neróval és Tiberiusszal hasonlítja össze.

BILLAUD *(olvas)*: Azt meri mondani, hogy mi Custinet Pitt parancsára üldöztük és pedig nem azért, mert Custine áruló volt, hanem mert nem eleget árult el.

VADIER *(olvas)*: „A jóléti bizottság a nemzetgyűlést egy olyan parlament szégyenletes helyzetébe fogja dönteni, amelynek engedetlen tagjait a Bastillebe zárják.”

ROBESPIERRE *(az olvasottat felülvizsgálva)*: Itt nem az van, hogy fogja, hanem hogy fogná.

VADIER: Az egyre megy.

BILLAUD *(olvasva)*: „Ki akadályozza meg a bizottságot, hogy megsemmisítse a köztársaságot, ha a képviselőket, akiket nem vásárolhat meg, a Luxembourgba küldi.”

ROBESPIERRE *(ellenőrizve)*: Itt az van, hogy küldheti és nem küldi.

BILLAUD *(türelmetlenül)*: Ugyan ne okvetetlenkedj örökké.

SAINT-JUST *(olvas)*: Van arca azt állítani, hogy „a hadihivatalokat, a hadsereg legfőbb állásait azoknak a színésznőknek a testvéreivel töltik be, akik szeretőik”.

VADIER: A nemzet védelmét demoralizálja, a nemzetet a külföld szemében lealacsonyítja: semmi nem tartóztatja vissza, ha egyszer elszabadul fecsegő nyelve és lángban áll a dadogása.

BILLAUD: És az egész históriát a jósághoz intézett szózatba csomagolja, frázisokba az emberi érzésről.

VADIER: Cukrozott könnyek, bonbonversek.

SAINT-JUST: Érzékeny emberek, rosszabbak az egyiptomi csapásnál. Egyetlen zsarnok sem kerül az emberiségnek több gyászába és bajába. Ők is érzékeny embereknek tartották magukat, a girondista árulók, akik egész Franciaországon keresztül hordozták a lázadás fáklyáját.

ROBESPIERRE: Desmoulins gyöngé és gyerekes, de nem lázadó. Ifjúkori barátom volt, én ismerem őt.

BILLAUD: Robespierre barátjainak privilégiumai vannak?

VADIER *(pompásan mulat a füzet tartalmán)*: Hallgass csak ide, Maximilien, ez neked való. Ugyalászik, hogy Pitt utasításaira cselekszel, ha bezárod a nyilvános házakat, ha buzgólkodol az erkölcsök megtisztításán és a kéjnök kiűzésén, mert ezzel megfosztod a kormányt egyik legerősebb támaszától, az erkölcsök lazaságától. Hallod, te érinthetetlen. Ennek csak meg fogsz örülni?

SAINT-JUST: Ez az aljas, tettető lélek.

BILLAUD: A guillotint. *(Fejével az asztalra bukik, mint egy levágott ökör.)*

ROBESPIERRE: Elájult?

VADIER *(közömbösen)*: Gyöngeségi roham.

SAINT-JUST *(kinyitja az ablakot, Billaud magához tér)*: Beteg vagy, Billaud?

BILLAUD *(nyers hangon)*: Ki vagy, gazember? Nem birom tovább, tíz éjszaka nem aludtam.

VADIER: Az éjszakáit a jóléti bizottságban tölti, a nappalait a nemzetgyűlésben.

ROBESPIERRE: Tulságos sokat dolgozol. Nem volna jó, ha valaki néhány napra helyettesítene?

BILLAUD: Az én munkámat nem lehet rögtönözni. A megyékkel tárgyalni, minden szálát egy kézben tartani, azt senki sem bírja, csak én. Ha én szünetelek, összekuszálódik az egész szövevény. Nem, nekem helyemen kell maradnom, amíg fölfordulok.

SAINT-JUST: Mindannyian belehalunk föladatunkba.

BILLAUD: Ó természet, te engem nem alkottál e viharok számára. Lelkem összefacsarodott a gyilkos sivatagi szelek leheletétől, az egyedülvalóságra születél, én érzékeny szívem, a barátságra, egy gyöngéd család megható szeretetére.

VADIER (*gunyosan*): Billaud, ne legyünk mind egyszerre olyan meghatottak.

BILLAUD (*hevesen*): Tisztitsuk meg a levegőt. Desmoulinst a guillotinra.

ROBESPIERRE: Nekem kell példát adnom. Átadom nektek Desmoulinst.

VADIER (*gunyosan*): Brutus, te nagy lélek, te erényes férfiú, tudtam én jól, hogy nem fogsz habozni, ha arról van szó, hogy egy barátodtól szabadulj.

ROBESPIERRE: Desmoulins sorsa össze van nőve egy más ember sorsával.

BILLAUD: Félsz Danton nevét kimondani?

ROBESPIERRE: Félek a köztársaság egy talizmánját összetörni.

VADIER: Szerencsedisznáját.

ROBESPIERRE: Danton nekem ellenségem, de amiképp a barátságnak nincs szerepe tárgyalásaimban, azonképp az ellenséges érzés sem befolyásolhatja ítéletemet. Mielőtt megkezdjük a küzdelmet, gondoljuk meg higgadtan a veszedelmeket, amelyeket megkockáztatunk, ha a köztársaság ez erősségét leromboljuk.

BILLAUD: Megvásárolható erősség.

VADIER: A forradalom madárijesztője. Nyilvános veszedelmek alkalmából a szörnyű bálványképet viszik elül, hogy az ellenséget megszalasszák. De azért a bálványképtől leginkább azok félnek, akik hordozzák. Undok arcától visszariad a szabadság.

ROBESPIERRE: Nem lehet tagadni, Európa ismeri és rettegi e vonásokat.

VADIER (*gunyosan*): Az igaz, mint jó sansculotte szívesen megmutatja a világnak:

Amit Caesar bátran Nikomednek megad,
Midőn közöttük még a barátság virult,
Amit a görög hős a multban megcsodált,
S ami a Pantheonba juttatta Hadriánt.

SAINT-JUST (*hevesen*): Hagyd abba piszkos gunyolódásodat. Vagy a romlottságnak csak a romlottság javára üzensz hadat?

VADIER: Csak nem akarsz arra kényszeríteni, hogy Rousseauból szavaljak?

ROBESPIERRE (*igyekszik pártatlannak maradni, de meggyőződés nélkül*): Azt hiszem, illő volna, ha nem feledkeznénk meg Danton egykori érdemeiről.

SAINT-JUST: Mennél több jót tett egy ember, annál inkább köteles tovább is jót tenni. Jaj annak, aki a nép ügyét védelmezte és aztán elpártolt tőle. Bűnösebb az annál, aki mindíg ellene volt. Mert a jót felismerte és szabad akaratából árulta el.

ROBESPIERRE: Hébert halála felláztatja a közvéleményt. A rendőri jelentésekből kiderül, hogy ellenségeink a hirtelen kijózanodott nép zavarát arra használják föl, hogy megrendítsék igaz barátaiban való bizodalját. Ma minden gyanus, még Marat emléke is. Óvatosan kell cselekednünk és vigyáznunk kell, hogy belső meghasonlásunkkal ne növeljük a gyanút.

SAINT-JUST: Vessünk véget a gyanunak, a gyanusak halálával.

VADIER (*félre, lenéző tekintettel Robespierre*): A nyomorult, hogy reszket kedves arisztokratáinak hajaszálát meggörbiteni, Cromwell többséget biztosít magának; eh, ha ez tovább is így megy, száz varangyos békát fejeztetek le ennek a pocsolyájából.

ROBESPIERRE: Az ilyen fő nem esik le anélkül, hogy az állam megrendülne.

BILLAUD (*gyanakodva és hevesen*): Talán félsz, Robespierre?

VADIER (*az uszítás szándékával*): Kérdezd meg, Billaud, nem akarja-e Dantont vánkosnak felhasználni, amely mögött fedezéket keres a golyók elől.

BILLAUD (*brutálisan*): Beszélj őszintén, félsz, hogy Danton bukása téged is meztelenre vetkőztet? Ugy állsz melléje, mint egy védőpajzs elé.

ROBESPIERRE: Ezeket a perfid rágalmakat megvetem. Mit törődöm én a veszélylyel? Nem ragaszkodom az élethez. De tapasztalásom van a multból és előrelátom a jövőt. Ti őrzöngö zsarnokok vagytok. Gyölölködéstek elvakít és örültté tesz benneteket. Ti csak magatokra gondoltok, a köztársaságra soha.

SAINT-JUST: Vizsgáljuk meg csak szenvedélyesség nélkül, mit várhat a köztársaság az összeesküvöktől? És ne azt kérdezzük, vannak-e Dantonnak tehetségei, hanem hogy e tehetségek a köztársaságnak javára vannak-e? Honnan indul ki három hónap óta minden támadás a forradalom ellen? Dantontól. Ki iratta meg Philippeaux-val a jóléti bizottság elleni leveleket? Danton. Ki inspirálja Desmoulinst mérget okádó gunyirataira? Danton. A Vieux Cordelier minden számát elébe terjesztik, megvitatják vele, sőt ő korrigálja a füzeteket. Ha a folyóvíz meg van mérgezve, a forrásnál kell elbánnunk a méreggel. Hol van Danton őszintesége? Hol van bátorsága? Mit tett egy esztendő óta a köztársaságért?

ROBESPIERRE (*ugy tesz, mintha lassankint meggyőződött volna és társaitól ragadtatná magát az elhatározásra. A tettetés s az őszinteség vegyületével*): Igaz, sohasem emelt szót a megtámadott hegyárt érdekében.

SAINT-JUST: Azt nem, inkább Desmoulins és a vele összeesküdt generálisok érdekében. A jakobinusok vádolják és te, Robespierre, védted őt. Volt-e melletted csak egy szava, amikor te voltál vád alatt?

ROBESPIERRE: Nem volt. Láta, hogy egyedül vagyok, kiszolgáltatva a girondisták rágalmainak és ezt mondta barátainak: „Maga akarja a vesztét, hát pusztuljon. Eszem ágában sincs, hogy osztozkodjam sorsában.” De hiszen nem énrólam van itt szó.

BILLAUD (*Robespierrehez*): Te magad beszélted nekem, hogy mindent elkövetett a girondisták megmentésére és hogy tönkretegye Hanriot-t, aki elfogatta az árulókat.

ROBESPIERRE: Ez igaz.

SAINT-JUST: Te magad ismételted előttem, amit neked cinikusan megvallott, milyen gázságokat követett el titkárával, Fabre-ral együtt rövid igazságügyminiszterkedése alatt.

ROBESPIERRE: Elismerem.

SAINT-JUST: Barátja volt Lafayettenek. Mirabeau megvásárolta. Összeköttetésben volt Dumouriez-vel és Wimpffennel. Hízelt Orléansnak. A köztársaságnak minden ellensége bizalmas barátságban volt vele.

ROBESPIERRE: Ne tölzünk!

SAINT-JUST: Te magad mondtad így nekem. Honnan tudnék én ezekről a tényekről, ha nem tőled hallottam volna?

ROBESPIERRE: Kétségkívül, de...

BILLAUD (*hevesen*): Tagadod?

ROBESPIERRE: Nem tagadhatom. Danton minden este pontosan megjelent a royalista összejöveteleken, ahol maga Orléans készítette a pucst. Ott volt Fabre és Wimpffen is. Bele próbálták vonni ebbe a körbe a hegyárt képviselőit is, hogy elcsábítsák vagy kompromitálják őket. De hisz ez nevetséges semmiség.

BILLAUD: Ellenkezőleg! Főbenjáró büntény! Nyilvánvaló összeesküvés!

ROBESPIERRE: Most eszembe jut egy jelentéktelen apróság. Azt mondják, a minap kérkedett vele, ha bevádolják, akkor a dauphin-nel fog bennünket elgáncsolni.

BILLAUD: Disznó, gazember! Ezt mondta! És te még véded?

ROBESPIERRE: Az imént itt járt Westermann. Dantonnal és lázadással fenyegetett meg.

BILLAUD: És mi még össze-vissza beszélünk! És a tigrisek még nincsenek zár alatt!

ROBESPIERRE: Hát akarjátok?

SAINT-JUST: A haza akarja.

VADIER (*félre, gunyosan*): Gazfickó! Nem győzi bevárni. Fölfordul a türelmetlenségtől. És még itt kéreti magát.

ROBESPIERRE: Nagy ember volt. Legalább is megvolt benne a nagyságnak, sőt néha csaknem az erénynek magatartása.

SAINT-JUST: Semmi sem hasonlít úgy az erényhez, mint a nagy bűn.

VADIER (*éles gunnyal*): A halotti beszédet majd elmondhatod később, Maximilien. Előbb megássuk a vermet a bestiának.

SAINT-JUST: Vadier, szeretnék figyelmeztetni a halálnak tartozó tiszteletre.

BILLAUD: De hiszen él még a fickó.

SAINT-JUST: Danton ki van törölve az élők sorából.

BILLAUD: Ki vállalja a vádat?

VADIER: Saint-Just. Ez a fiatalember kiválóképpen alkalmas rá. Minden mondata olyan, mint a lehulló bárd csapása.

SAINT-JUST: Nagyon fogok örülni, ha megmérkőzhetem a szörnyeteggel.

ROBESPIERRE (*írásokat szed elő, amelyeket Saint-Justnak ad át*): Itt vannak az akták teljesen elkészítve.

VADIER (*félre*): Minden barátja számára ilyen készen tartogatja ezt a csomót.

ROBESPIERRE: Ne tiszteljük meg Dantont azzal, hogy ellene külön pert indítunk; ez nagyon is ráirányítaná a nemzet szemét.

BILLAUD: Fullasszuk bele egy generális vádba.

VADIER: És kit adunk melléje, hogy együtt nyeljék le a lakomát?

SAINT-JUST: Mindazokat, akik a szabadság megrontására törtek, akár pénzzel, akár erkölccsel, akár szellemükkel.

VADIER: Beszéljünk szabatosan. Ezek a laza fogalmak nyugtalanítók.

ROBESPIERRE: Danton szerette az aranyat. Hát legyen az arany a sirásója. Keverjük bele a bankaffaire-be. Üljön egy padon az állami pénzek tolvajaival. Ott majd újra találkozik a barátjával, titkárával, Fabre d'Églantine-jával.

VADIER: Fabre, Chabot, a zsidó arisztokrácia, az osztrák bankárok, a Frey-ek, Diedrichsenek, - pompás. Az ügy kezd kifomálódni.

BILLAUD: Ajánlatos lesz a vád alatt levő Hérault-t is hozzájuk csapni, az emigránsok barátját.

SAINT-JUST: Mindenekelőtt Philippeaux-t, a hadsereg megbontóját, a fegyelem megrontóját.

ROBESPIERRE: És Westermannt, a véres kardot, aki mindig kész a lázadásra. Készen vagyunk?

VADIER: A drága Camille-ről megfeledkeztél.

ROBESPIERRE: Nem volna jobb Bourdon vagy Legendre, a klikk szószólói a bizottságban?

VADIER: Nem. Camille.

BILLAUD: Camille.

SAINT-JUST: Legyen igazság.

ROBESPIERRE: Hát vigyétek.

SAINT-JUST: Adieu. Megyek a jelentést előkészíteni. Holnap a konventben eltaposom őket.

VADIER: Holló, megállj, fiatalember. Korod természetes vigyázatlansága elragad magával. Mit, te Dantont a törvényszék elé akarod idézni?

SAINT-JUST: Danton elhitei magával, hogy senki sem meri őt szemtől szembe támadni. Majd én kigyógyítom ebből a képzelődésből.

VADIER: A bátorság itt nem elegendő, fiatal barátom. Tüdő, tüdő kell ide, amely tulharsogja a bika ordítását.

SAINT-JUST: Az igazság ur a viharok fölött.

ROBESPIERRE: De mi nem tehetjük ki a köztársaságot egy párviadal eshetőségeinek.

SAINT-JUST: Hát mi történjék?

ROBESPIERRE *(nem felel.)*

BILLAUD: Dantont még az éjszaka el kell fogni.

SAINT-JUST *(hevesen)*: Soha!

VADIER: Aki a célt óhajtja, ne riadjon vissza az eszközöktől.

SAINT-JUST: Én nem verekszem lefegyverzett ellenséggel. Állítsatok szemtől-szembe Dantonnal; az ilyen küzdelem diszére válik a köztársaságnak; a ti javaslatotok megbecsülni; én ezt az indítványt visszavágom.

BILLAUD: Csak semmi ceremóniát a nép ellenségeivel!

VADIER: A politikában a haszontalan vakmerőség - ostobaság, sőt néha árulás.

SAINT-JUST: Én pedig nem akarom *(hevesen földhöz vágja kalapját)*.

BILLAUD *(szigoruan)*: Neked tehát a rég várt párbaj a fontos, nem a köztársaság?

SAINT-JUST: Az ilyen elhatározások legyenek veszedelmesek: ez szenteli meg őket. A forradalom heroikus vállalkozás, - akik fölidézik, azok a vesztőhely és a halhatatlanság között haladnak előre. Gonosztévők volnánk, ha nem volnánk készek minden pillanatban a magunk életét épp úgy föláldozni, mint a másokét.

VADIER: Csak te légy nyugodt, eleget teszel még föl a kockára. Danton még a börtönből is föl tudja lazítani a népet. És abban biztos lehetsz: ha ő marad fölül, akkor téged tesz lakat alá.

SAINT-JUST: Én megvetem a port, amelyből teremtettem. Lelkem az egyetlen javam, amely az én birtokom. És én áthaladok a véráztatta világon anélkül, hogy beszennezném lelkem tisztaságát.

BILLAUD *(kemény és megvető szigorúsággal)*: Az önbecsülés egoizmus. Hogy Saint-Just lelke beszenneződik-e, vagy nem, ahhoz semmi közünk. Mentsük meg a köztársaságot!

SAINT-JUST *(tekintetével kikérdezi Robespierret)*: Robespierre!

ROBESPIERRE: Barátom, nyugtasd meg lelkedet. A forradalom viharai nem a hagyományos törvényeknek vannak alávetve; nem lehet a köznapi morál mértékével mérni azt az erőt, amely újjáteremti a világot és új alapon újra építi a közerkölcsöt. Természetesen igazságosságnak kell lennünk; de az igazságosság mértéke itt nem az egyes ember lelkiismerete, hanem a közlelkiismeret. A népben van a mi világosságunk, az ő üdve a mi törvényünk. - Csak egy kérdést kellene fölvetnünk: akarja-e a nép Danton bukását? Ha ez a kérdés eldőlt, akkor minden eldőlt; a csatát úgy kell megvívunk, hogy mi maradjunk a győztesek. Diadalmas-kodjék az igazságosság és az, ami helyes és méltányos. Mi nem várhatunk. Dantont azonnal ártalmatlanná kell tennünk. Ha merő nagylelküségből meghagynók fegyvereit, akkor a gyilkos törének tárnók föl nyílt mellünket. Akkor a katonai és a pénzügyi hatalmak ragadnák magukhoz a forradalom gyeplőit; száz esztendősz polgárháború pusztítaná hazánkat; és a nép átkai tapadnának emlékezetünkhöz, amelyet az emberi nemnek szeretettel kell megőriznie.

BILLAUD: Győzelem minden áron! Ragyogjon minden a mi diktatúránk rettentő fényétől!

VADIER: Nem arról van itt szó, hogy egy embert a törvény betűi szerint elítéljünk, hanem hogy az egész Európát jakobinussá tegyük.

SAINT-JUST *(két kezével megragadja mellét, mint David Robespierre-je a Jeu du Paume hires esküképén)*: Ó, köztársaság, vedd hát a becsületemet, ha már ezt kívánod tőlem, végy engem, igyál föl, nyelj el mindenestül!

BILLAUD *(reszketve és dadogva)*: Talán a köztársaság ebben a pillanatban fulladt meg... az eszméink halva születtek... talán évszázadokra meghal az Értelme... Gyorsan!

ROBESPIERRE: Fogassátok el Dantont. *(Aláír.)*

BILLAUD *(lázasan aláírja)*.

SAINT-JUST *(aláírja)*: Szabadság, teéretted!

BILLAUD: Nem fogja a konvent a játékot elrontani?

ROBESPIERRE *(megvetéssel)*: A konvent mindig kész tagjait a közjóért föláldozni.

VADIER *(aláírja)*: Én magamra vállalom a dolgot.

ROBESPIERRE *(sóhaj)*: A forradalom súlya nehezebbé lesz vállunkon.

VADIER (*félre*): A tigris komédiázik, de kéjjel nyalja véres talpát.

ROBESPIERRE: Szomora kényszerűség. Megcsonkitjuk a köztársaságot, hogy megmentyük.

SAINT-JUST (*sötéten és exaltáltan*): Jézus, a filozófus, ezt hirdette tanítványainak: „Hogyha a te jobb szemed azt miveli, hogy megbotránkozzál, vágd ki azt és vedd el tőled, mert jobb néked, hogy egy a te tagjaid közül elvesszen, hogy sem az egész tested gyehennára vettessék. És ha a te jobbkezed megbotránkoztat téged, vágd el azt és vedd el tőled; jobb néked, hogy a te tagjaid közül egy elveszzen, hogysem mind a te egész tested gyehennára vettessék.” És én azt mondom: ha a barátod romlott s megrontja a köztársaságot, akkor szaggasd ki a köztársaságból; és ha a testvéred romlott és megrontja a köztársaságot, akkor szaggasd ki a köztársaságból. És ha a köztársaság vére és a tulajdon véred omlik a nyílt sebből, hát hadd omoljon. Vagy legyen tiszta a köztársaság, vagy pusztuljon el! A köztársaság az erény. Ahol szenny van, ott a köztársaság nincs többé!

VADIER (*félre*): Meg vannak örülve. Megérettek a kényszerzubzonyra. Akinek a legsürgősebb, az bujjon bele először. (*Menni akar.*)

BILLAUD: Várj, még alá kell írnom.

VADIER: Hiszen már aláírtad.

BILLAUD: Mikor?... Nem emlékszem rá... Mit tettem? Helyesen cselekedtem?... Tristis est anima mea... Ah, kinyújtózni a réten, a friss földön; beszívni az erdők balzsamos illatát, fűzfák szegélyezte patak mellett... Pihenni... pihenni!...

ROBESPIERRE: A köztársaság alapítói csak a sirban találnak pihenőre.

- Függöny.

HARMADIK FELVONÁS.

(A forradalmi törvényszék.)

(Fouquier-Tinville közvádló, Herman elnök. A törvényszék, zsandárok, nép. A vádlottak padján Danton, Desmoulins Hérault, Philippeaux, Westermann, Chabot, a Frey-testvérek (néma személyek); Fabre d'Églantine széken ül köztük. Az első karzaton David festő néhány barátjával. A terem ablakai nyitva vannak. Kivülről behallatszik a tömeg zavaros lármája. Időről-időre az ajtó egy ablakában az elnök mögött megjelenik Vadier feje, aki ellenőrzi a pör lefolyását. Az ajtó mellett áll Hanriot tábornok. Herman és Fouquier-Tinville időnkint nyugtalanul tekintenek rá. Kérdéseket intéznek Chabot-hoz és a Frey-testvérekhez. Danton haragosan fészkelődik. Desmoulins megrendültnak látszik. Hérault nagyon csöndes, mosolyogva néz körül. Philippeaux összeszorított ajakkal és merev szemmel készül az ellentámadásra. A beteges Fabre erőtlően hanyatlott székébe. - A nép mohón tolong és bámul. Minden fordulatot a pör folyamán úgy kísér, mint egy melodráma közönsége: mulat s egyszersmind meg van hatva.)

AZ ELNÖK (a Frey-testvérekhez): Ti vagytok Pitt kémei. (A nép: „Gyalázatosak! Árulók! Meg vannak fizetve!”) Meg akartátok vesztegetni a konventet. Hogy spekulációitokat és rabló terveiteket előmozdítsátok, az volt a szándékotok, hogy megvásároljátok a nép képviselőit. Minden lelkiismeretet pénzértékben mértetek le.

DANTON (mennydörögve): Elnök, kérem a szót. (A nép mozgolódik, érdeklődik, lökdösődik, hogy lásson: „Danton... Danton... Danton beszél!”)

AZ ELNÖK: Majd önre is rákerül a sor, Danton.

DANTON: Mit keresek ezen a szemétdombon? Mi közöm van ezekkel a tolvajokkal?

AZ ELNÖK: Majd megtudja.

DANTON: A velem született előkelőség nem engedi, hogy ezzel a szemétnéppel végezzek. Ezt ti is tudjátok és hallgatásomat arra használjátok ki, hogy engem egy tető alá hozzatok a nép gondolatában ezekkel a ronda bankárokkal, ezzel a napvilágtól félő csöcseléssel, evvel a bandával, amely állami pénzeket sikkaszt és zsarol. (A nép kacag: „Hallottad?... Most előnti a pulykaméreg”...)

HÉRAULT: Ne izgasd föl magadat, Danton.

AZ ELNÖK: Tartsa tiszteletben a bíróságot. Majd mindjárt tisztázhatja magát.

FOUQUIER-TINVILLE: Viselkedj nyugodtan, Danton. Te is, mint vádlottársaid, a megvesztegetés vádjá alatt állsz és meg kell felelned a vádra.

DANTON: Danton bűnét nem lehet a csöcselék gáztetteihez hozzákapcsolni. Legalább add meg neki az első helyet. Danton sohasem lehet a második sem a bűnben, sem az erényben. (A nép: „Nagyszerű fickó! Majd mindjárt meglátod”...)

PHILIPPEAUX: Legyen eszed! Hallgass!

AZ ELNÖK (a Frey-testvérekhez): Ti zsidó származásúak vagytok, Csehországban születetek. A nevetek Tropuska. Később fölveltétek a Schönfeld nevet és ezen a néven Ausztriában nemeslevelet vásároltatok. Onnan Franciaországba jöttetek. Most Frey-nek nevezitek magatokat. Egyik hugotok megkeresztelkedett (neveltség a népben), valami német báró tartja ki. A másik férjhez ment Chabothoz, az egykori kapucinushoz (fokozódó nevetés), aki most a konvent tagja. Társultatok néhány szintén kétséges származású kalandorral. Diedrichsennel,

aki Holsteinban született, bankhivatalnok Bécsből, Guzmannel, akit a spanyolnak neveznek és aki német bárónak adta ki magát; d'Espagnac-kal, az egykori abbéval, aki most hadsereg-szállító. Néhány megvásárolt képviselő bűnös segítsége előmozdította uzsorás üzleteteit. Chabot volt a közbenjáró kollégáinál. Ő maga 150.000 livre-ben szabta meg az árát. *(Közbekiáltások.)* Elvállalta a ti megbízástokból, hogy 100.000 livret Fabre d'Églantine-nak ad át. *(Egy leány: „Látod, az ott, a karosszékben!”)* Ezért a pénzért Fabre meghamisította a konvent végzését az Indiai Társaság likvidálása ügyében. Körözni fogom az eredetét a bíróság tagjai között. *(A nép: „Danton fölhuzza az orrát. A dolog nem elég finom neki”.)*

VADIER *(halkan kinyitja az ajtón lévő kis ablakot és jelet ad Hanriot tábornoknak, aki az ajtó mellett áll):* Jól megy minden, Hanriot?

HANRIOT *(halkan):* Megy, megy.

VADIER *(Fouquier-re és a törvényszékre mutatva):* Nem csinálnak ostobaságokat?

HANRIOT: Ne félj, szemmel tartom őket.

VADIER: Nagyon jó, ne habozz és ha a vádló megeresztli a gyeplőt, akkor ragadd meg te. *(Bezárja a kis ablakot.)*

HÉRAULT *(kinéz a tömegbe):* Hogy bámul a tömeg ránk.

DANTON *(szégyenkezve, erőltetett nevetéssel):* Nincsen hozzászokva, hogy ezt a bikafőt a szégyenpadon lássa. Nem is közönséges látványosság ez, Danton, akit ezek a vásári csepürágók hoztak terítékre. Ha-ha-ha. Nevetni kell. *(David előveszi rajzolómappáját a zsebéből: „Hagyj kérlek, ezt a szájat meg kell örökítenem!” Rajzolja Dantont.)* Nézd csak, David van odafönn, a nyelve lóg ki a szájából, tajtékzik a dühtől, mint egy veszett kutya! - *(David: „Az utókor hajoljon meg e gorillakoponya előtt!”)* Ördög és pokol, Desmoulins, tartsd magad. Szedd össze magad, az ördögbe is. A nép szeme rajtunk függ.

CAMILLE: Óh Danton, sohasem fogom viszontlátni Lucilet.

DANTON: Csak előre, még ma éjszaka nála alszol.

CAMILLE: Ments meg, Danton. Ránts ki ebből a hinárból. Azt sem tudom már, hogy mit teszek, védeni sem tudom majd magamat.

DANTON: Gyöngébb vagy, mint egy asszony, bátorság! Gondold meg, hogy világtörténelmet csinálunk.

CAMILLE: Ah, füttyölök a világtörténelemre. *(Egy fiatal irnok megcsipked egy leányt az e korbéli népdal szerint: „Kisasszonyom, nem táncol vélem?” A leány ráüt: „Hohó, mit akarsz te kuvasz”, az irnok folytatja: „S a leány fehér kezét hagyja”.)*

DANTON: Ha azt akarod, hogy Lucilet viszontlátsd, akkor ne vágj olyan képet, mint egy tettenért bűnös. Mit nézel?

CAMILLE: Nézd Danton... Ott...

DANTON: Mi az, mit mutatsz?

CAMILLE: Ott... az ablak mellett... az a fiatal ember.

DANTON: Az a szemtelen fickó a szemébe hulló hajfürttel, ez az irnok, aki most egy asszonyba belecsipett?

CAMILLE: Nem... semmi, hallucináltam. Láttam... Magamat láttam...

DANTON: Magadat?

CAMILLE: Hirtelen magamat láttam az ő helyén, ahogy végignéztem a girondisták pörét, az én áldozataimat. Oh Danton! *(Ez idő alatt az állítólag Fabre által hamisított akta körüljárt a bíróság tagjainak kezén.)*

AZ ELNÖK: Fabre, megmarad továbbra is a tagadás mellett? *(A nép, amely a pör félbeszakításai közben mulat, hirtelen elhallgat és mindenkit lepisszeg.)*

FABRE *(nagyon csöndesen, bágyadtan, gunyosan)*: Egészen fölösleges, hogy újból elkezdjem önigazolásomat. Hiszen úgy sem hallgattok rám, ti már a határozatot meghoztátok. Épen most bizonyítottam be, hogy a dekrétum lelkiismeretes vázlatán, amelyet én szerkesztettem, árulók változtattak. Hozzáírtak és kitöröltek belőle, úgy, hogy egész jellemét megváltoztatták. Ez mindenki előtt világos, aki az iratokat előítélet nélkül tekinti meg. Csakhogy itt nem ez történik. Tudom, hogy már előre el vagyok ítélve. Az az én szerencsétlenségem, hogy nem tetszem Robespierrenek, és nektek nagyon szíveteken van, hogy sebzett önszeretetére flastromot rakjatok. Életem el van veszve, hát hadd legyen! Nagyon is elhasználtam, nagyon is sok szenvedést okoz nekem, hogysem miatta még nagyon megerőltetném magamat.

FOUQUIER-TINVILLE: Te meggyalázod a bíróságot és rágalmazod Robespierret. Nem Robespierre vádol téged megvesztegethetőséggel, hanem Cambon. Nem Robespierre vádol téged összeesküvéssel, hanem Billaud-Varennes. Ismerjük ármánykodó természetedet. Csak arra való vagy, hogy gaz komplottokat szervezz és rossz darabokat írj.

FABRE: Megállj csak! Ne sutor ultra crepidam. Tisztelt Uraim! Önöket hívom fel tanuul, nem jól mulattak darabjaimnál? *(Nevetés.)* Fouquier levághatja fejemet, de Philinte-met nem. *(Nevetés, valaki a háttérben: „Mi az, mit mondott?”)*

FOUQUIER-TINVILLE: Valami beteges ösztön úgy láttatta veled a nemzetgyűlést, mint valami színházat. A lélek titkos hajtóerőit kerested és játékot űztél velük. Mindent kihasználtál, egyiknek a becsvágyát, a másiknak a tunyaságát. Nyugtalanság, irigység, - mind jól illett a számvetésedbe. Ez a szemérmetlen ügyeskedés téged egy valóságos ellenforradalom fejévé tett. Lehet, hogy arcátlanságod és veszekedő természeted ingerelt, hogy megdönsd a főnálló rendet, talán az emberi ész egészségtelen megvetése sugalt, de még inkább lehet, hogy ismert arisztokrata hajlamod és kapzsiságod kapott már régóta Pitt-től borraivalót, hogy megrontsd a köztársaságot. *(Mormogás: David: „Nézd, nézd csak... igen... igen?”)* Már 92-ben rájöttek, hogy konspirálsz az ellenséggel. Danton elküldött Dumouriezhez, ama gyalázatos cselekedetek miatt, amelyek Poroszországot megmentették a romlástól. *(Zugás.)* De ez aztán a többi vádlotthoz vezet bennünket. *(A tömeg mozgásba jő, nagy érdeklődés.)* Nem foglalkozom veled tovább, mert nekik olyan sürgős, hogy arcukról letépjem az álorcát. Majd még visszatérek hozzád és megmutatom a csomót, amely e szörnyűséges cselszövés minden szálát egyesíti. *(Mozgás a vádlottak között, a nép figyelmesebb lesz, Danton néhány bátorító szót mond övéinek.)*

FABRE *(impertinensül Fouquierhez)*: A terv rosszul van csinálva, az intrika zavaros, tulságos sok a szereplő személy, nem lehet tudni, honnan jönnek és nagyon is jól lehet tudni, hova törekszenek. Fölösleges ilyen sok szót fecsérelni. A darabod mizerábilisen silány, Fouquier! Sokkal okosabban tennéd, ha rögtön levágnád a fejemet, úgy is fáj a fogam *(nevetés)*.

AZ ELNÖK *(Hérault-hoz)*: Vádlott, a nevét és személyi adatait. *(A tömeg: „Hát ez ki?” „Ki ez a kis urfi?” „Hérault.”)*

HÉRAULT: Néhai Hérault-Séchelles, egykori főállamügyész; én elnököltem ebben a teremben. Egykori elnöke a konventnek. Én hirdetem ki az ő nevében a köztársaság alkotmányát. Egykori tagja a jóléti bizottságnak, egykori barátja Saint-Just-nek és Couthonnak, akik meggyilkolnak. *(Egy hang: „Milyen szép ember!”)*

AZ ELNÖK: Ön arisztokrata, az ön vagyona az udvarral való összeköttetéséből származik és ama naptól datálódik, amikor Polignac bevezette Önt Capetné asszonynál. Ön sohasem szakította meg viszonyát az emigránsokkal. Ön barátja volt az osztrák Proly-nak, aki Kaunitz herceg fattya és a múlt hónapban lefejeztetett. Ön a jóléti bizottság titkait elárulta és fontos iratokat kiszolgáltató idegen udvaroknak. A törvény ellenére Ön Catusnak, az egykori hadbiztosnak, aki mint emigráns és összeesküvő, törvényes üldözés alatt állott menedéket adott. Ön oly messzement a merészségben, hogy követelte kiadatását és elvállalta védelmét a Le Pelletier szekcióban, ahol elfogták. („*Ilyen arisztokrata csürhe!*” Egy kötögető asszony. „*Ez még a régi korszakból való kikent urfi!*”)

HÉRAULT: Egyetlen pont kivételével, hogy én valaha államtitkokat elárultam volna, mert ezt határozottan tagadom és bizonyítékokat követelek, minden egyéb rendben van. Nyíltan beismerem.

AZ ELNÖK: Mi a mentsége?

HÉRAULT: Nincs mentségem. Barátaim voltak. Semmiféle állami határozat nem akadályozhatott meg abban, hogy szeressem őket és támogatásukra legyek, ha szükségük van rám.

AZ ELNÖK: Ön a konvent elnöke volt. Önnek az volt a tiszte, hogy példát adjon a nemzetnek a törvények iránti engedelmességre.

HÉRAULT: Példát adok neki arra, hogy haljon meg kötelességeiért.

AZ ELNÖK: Nincs más mondanivalója?

HÉRAULT: Nincs.

FOUQUIN-TINVILLE: A legközelebbit, Herman! (*Mindenfelé a tömegben Desmoulins nevét ismétlik: „Itt van Desmoulins... Desmoulins... Camille... Camille.”*)

(*Majd hirtelen csönd.*)

AZ ELNÖK: Neve, keresztnéve, állása?

CAMILLE (*zavartan*): Lucie - Camille - Simplicie Desmoulins, a konvent tagja.

AZ ELNÖK: Kora?

CAMILLE: Jézusnak, a sansculottenak kora, mikor feláldoztatott: harminchároméves vagyok. (*Résztvevő és elégtelen morálás. Egy kötögető asszony: „Az istenkáromló!”*)

AZ ELNÖK: Ön azzal van vádolva, hogy gyalázta a köztársaságot. Ön leszólta az állami cselekedeteket. A glóriát, amelyben élünk, összehasonlította a római császárok gyalázatosságával. Ön újra felélesztette az arisztokraták reményeit. Gyanut támasztott rendszabályaink szükségessége ellen. Akadályozta a nemzeti önvédelem művét. Tettetett humanitással, amelynek egész multja ellent mond, ön meg akarta nyitni a börtönöket a gyanusok előtt, hogy a köztársaságot az ellenforradalom bosszuállásának áradatjába fojtsa bele. Mi a felelete?

CAMILLE (*nagyon meg van zavarodva, meg próbál felelni, dadog, kezét homlokához emeli, tele aggodalommal, barátai nyugtalanul néznek rá*): Kérem a bíróság elnézését, nem tudom, mi van velem, nem tudok beszélni. (*Két leány: „Mi van vele, mi baja van?”*)

AZ ELNÖK: Elismeri azokat a tényeket, melyekkel vádolják?

CAMILLE: Nem, nem.

AZ ELNÖK: Hát védje magát.

CAMILLE: Nem tudom, bocsássanak meg, olyan gyengeség fogott el. *(Egy férfi: „A szeme kifordul.” Egy kötögető asszony: kisasszony görcsöket kapott.” Egy leány: „Szegény kicsike, egészen halvány.” Barátai szorgoskodnak körülötte. Leült, nehezen lélezkedik és zsebkendőjével törölgeti homlokát. Az elnök vállát vonja.)*

FOUQUIER-TINVILLE: Beismered, igen vagy nem?

PHILIPPEAUX: Olvassa fel az inkriminált helyeket!

DANTON: Igen, olvasd fel! Merd a népnek felolvasni, majd akkor megtudja a nép, melyik oldalon vannak a barátai?

AZ ELNÖK: Eléggé pontosan jellemeztem őket. Nem volna helyénvaló ilyen veszedelmes szavakat újra hangoztatni.

DANTON: Kinek veszedelmes ez? A banditáknak? *(A tömegben helyeslő kíváncsi mozgalom.)*

FOUQUIER TINVILLE: Ezt a komédiát előre kieszelték. Gyerünk tovább.

CAMILLE *(félelemmel)*: Nagyon szégyenkezem, mindenkitől bocsánatot kérek. Már több éjszaka nem aludtam. Megtörték azok a rágalmak, amelyeknek áldozata vagyok. Nem vagyok ura magamnak. Nem tudok jól beszélni. Adjanak egy kis haladékokat, szédülök. *(Egy leány: „Nyissátok föl a nyakravalóját.” A kötögető asszony: „Ez is férfi, olyan lágy, mint a viasz!”)*

FOUQUIER-TINVILLE: Nincs vesztegetni való időnk.

DANTON: Hány órára kell a fejünket szállítanod? Nem várhatsz, hóhér?

PHILIPPEAUX: Majd várni fogsz Desmoulinsre. Még nincs jogotok az embereket kihallgatás nélkül lefejezni. *(Tömeg: „Igen, igen.”)*

FABRE: Tudod, milyen érzékeny a benyomásokra. Ki akarod használni a gyengeségét, hogy megfojtsd. De azt nem teszed meg, amíg mi élünk.

HÉRAULT *(gunyosan)*: Mint Commodus császár, aki lovassági karddal felfegyverezve, ellenfelének posztóval bevont tört adott a kezébe és így kényszerítette párbajra.

AZ ELNÖK: Nyugalom.

A NÉGY VÁDLOTT: Maradj nyugton magad, te hóhér! Nép, véd meg a jogainkat, az önvédelem szent jogát! *(Mozgás a népben: „Brávó!”)*

DANTON *(erősen megragadja Desmoulins kezét)*: Előre fiam, légy bátor.

CAMILLE *(még nagyon bágyadt, de ismét ura önmagának, megszorítja Danton kezét, rámosolyog és feláll)*: Köszönöm, barátaim. Érthetetlen gyöngeségem már mulóban van. A ti vonzalmatok ismét élettel tölt el. *(Mindenki előretolakszik, hogy lássa őt.)* Látjátok, szörnyetegek, ebből nektek sohasem lesz részetek. Ilyen baráti szeretetből, mint amely engem ölel. Megvádoltok, mert nyíltan és szabadon megmondtam véleményemet. Én pedig örök dicsőségemnek tartom ezt. Hiven a köztársasághoz, amelyet én alapítottam, szabad fogok maradni bármily áron is. Azt mondjátok, hogy én gyaláztam a szabadságot? Én azt mondtam: a szabadság boldogság, a szabadság az ész, a szabadság az egyenlőség, a szabadság az igazságosság. Ez az én gyalázkodásom. Nép, ebből ítélj, hogy milyen dicsérő beszédekre tartanak ők igényt. *(Brávó.)*

AZ ELNÖK: Ön ne forduljon a néphez.

CAMILLE: Hát kihez forduljak? Talán az arisztokratákhoz? *(Az irnok: „Istenemre, ebben igaza van!”)* Én szelid kormányzatot követeltem, azt kívántam, hogy ez a nép végre érezze a szabadság gyümölcseit, amelyeket mintha csak azért hódított volna meg, hogy egy maroknyi

gazember ármánykodásait kielégítse. Én azt akartam, hogy az emberek szűnjenek meg viszálykodásukkal. Hogy a szeretet egyetlen nagy testvériségben egyesült családot alkosson belőlük. Ugy látom, az ilyen kívánság ma bűn. De én ezt az őrző politikát gázságnak nevezem, amely lealacsonyítja a nemzetet, meggyalázza a népet, mert a világegyetem szemeláttára kényszeríti, hogy kezét ártatlanok vérébe mártsa. *(Mozgás, a tömeg Desmoulins szavait szenvedélyes figyelemmel követi.)*

AZ ELNÖK: Ön nem vádló, hanem vádlott.

CAMILLE: Hát jó, akkor bevádolom magamat, ha úgy tetszik. Vádolom magam azzal, hogy nem mindig gondolkodtam úgy, mint ma. Nagyon is sokáig hittem a gyűlöletben. A küzdelem szenvedélye elvakított, magam is sok rosszat cselekedtem. Szitottam a boszu tüzét. Írásaim nem egyszer élesítették a guillotin vasát. Az én szavam volt az, amely ártatlan embereket idejuttatott. Ez az én bűnöm, az én igazi bűnöm. Ebben veletek osztozom és ezért lakolok ma.

AZ ELNÖK: Kiről beszél ön?

FOUQUIER-TINVILLE: Kinek a halálát sajnálod?

PHILIPPEAUX: Hallgass, Desmoulins!

FABRE: Vigyázz, csapda!

DANTON: Szerencsétlen fickó, nyeld le a tulajdon nyelvedet.

CAMILLE: A girondistákról beszélek. *(A nép nyugtalanná lesz. David: „Már vall, már vall!”)*

AZ ELNÖK: A vádlott beismeri, hogy résztvett a girondisták összeesküvéseiben.

CAMILLE *(vállát vonja)*: Hiszen az én leleplezéseimre ítélték el őket.

FOUQUIER-TINVILLE: De ezt ma sajnálod?

CAMILLE *(anélkül, hogy felelne)*: Oh, barátaim! Szeretnék úgy szólani hozzátok, mint Brutus Ciceróhoz: Nagyon is félünk a haláltól, a számkivetéstől és a szegénységtől, nimium timemus mortem et exilium et paupertatem. Hát megéri ez az élet azt, hogy a becsület rovására meghosszabbítsuk? Egy sincs közülünk, aki el ne érkezett volna pályafutása csúcspontjára. Ránk már csak a leszállás vár ezer mélységen keresztül, a legjelentéktelenebb ember sem kerülheti el a mélységeket. Ez a leszállás nem kínál virágzó tájakkal, nyugvópontokkal, amelyeknél ne jutott volna ezerszerre drágább ama Salamon királynak, aki hétszáz asszonya közepett, a boldogság egész rongyos mivoltát lábbal taposta és azt mondta: Ugy találtam, hogy a holtak boldogabbak az élőkénél és a legboldogabb az, aki soha meg nem született. *(Leül.)*

DANTON: Te ostoba, mindnyájunknak kitöröd a nyakát. *(Átöleli. Egy fiatal leány: „Az nem baj, azért mégis nagyon drága.” Dantont értesítik, hogy most ő kerül sorra. Feláll és közeledik az emelvényhez. Viharos mozgalom a tömegben. Hangzavar: „Itt van... nézzétek csak...”)*

AZ ELNÖK *(Dantonhoz)*: Vádlott, a nevét, keresztnévét, korát, állását és lakását.

DANTON *(csengő hangon)*: Lakásom? Nemsokára a semmiségben. Nevem - a Panthéonban. *(Mindenki megremeg, egy férfi lelkesen: „Ha! gondolod?” Nagy mozgás a tömegben, össze-vissza beszélnek, helyeslés. Az elnök szavai után halotti csönd.)*

AZ ELNÖK: Ön ismeri a törvényt. Feleljen úgy, ahogy illő.

DANTON: Nevem Georges-Jacques Danton. Harmincnégy éves vagyok. Születtem Arcis-Sur-Aubeban. Ügyvéd vagyok, a konvent tagja. Lakásom Páris, Rue des Cordeliers.

AZ ELNÖK: Danton, a nemzetgyűlés önt azzal vádolja, hogy Mirabeauval és Dumouriez-vel konspirált, hogy ismerte ezeknek szabadságellenes terveit és titokban előmozdította őket.

DANTON *(mennydörgő kacagásba tör ki. A nép dühöng a nevetéstől, frenetikus derűtség vesz erőt az egész tömegen. A megriadt bírák, a nép és maguk a vádlottak is előrehajolnak, hogy lássák Dantont, mindnyájukra ráragad az ő kacagása. Az egész terem csak úgy reng a homéroszi kacajtól. Danton öklével a korlátra csap, nevetve):* Szabadság konspirál a szabadság ellen? Danton konspirál Danton ellen? Óh, ti gazemberek! Nézzetek az arcomba. Itt, ez a szabadság. *(Két kezébe fogja fejét.)* Erre az arcra ütötte rá a szabadság vad bélyegét. E szemek lángoló tüzeiben lobog fel a szabadság vulkáni erővel. Ebben a hangban lakozik, amelynek ordításától a zsarnokok palotái alapjukban megrendülnek. Vegyétek fejemet és szögezzétek a köztársaság pajzsára. Akkor a Meduza fejéhez hasonlóan a szabadság ellenségeit ijedtükben meg fogja ölni. *(A nép tapsol.)*

AZ ELNÖK: Ne zengjen itt magának dicshimnuszokat. Védje magát!

DANTON: Olyan ember, mint én, nem védi magát. Cselekedeteim beszélnek magukért. Nincs mit védenem, nincs mit magyaráznom. Az én életemben nincs semmi titkolt, én nem burkolódzom titkokba, hogy egy öreg asszonnyal fajtalanokdjam, mint Robespierre. *(Kacagás, egy asszony dühösen: „Pfuj, a piszkos száju”).* Az én ajtóm tárva-nyitva áll, az én ágyamon nincs függöny; egész Franciaország tudja, mikor iszom és mikor szeretek. A népből származtam, bűneim és erényeim a népé. Én nem takarok el semmit sem előle. Meztelen és csupaszon mutakozom meg a világnak. *(David: „Sardanapal, talán még kérkedel is szemérmetlenséggel?”)*

AZ ELNÖK: Danton, ez az arcátlan beszéd durván sérti a bíróságot. Az ön piszkos kifejezései bizonyítják lelke alacsonyságát. Az önmérséklet az ártatlanság jele, a vakmerőség a bűn jele.

DANTON: Ha a vakmerőség bűn, akkor én szeretettel ölelem a bűnt, Elnök! Megcsókolom a száját, neked pedig átengedem az erényt. Engem nem izgatnak Pharaó sovány tehenei. Szeretem a vakmerőséget és még kérkedem is vele. A vakmerőséget izmos ölelésekkel, nehéz keblekkel, amelyekből hősök táplálkoznak. A forradalom a vakmerőség gyermeke. Ő rontotta le a Bastillet, ő vetette az én hangom által Páris népét a királyság ellen. Ő ragadta meg az én karommal a megkurtított Lajos levágott fejét kövér fülénél fogva és vágta a zsarnokok és istenük képébe. *(Bravó!)*

AZ ELNÖK: Ezek a heves kifakadások nem visznek semmire. Figyelmeztetem önt a szabatosan megformulázott vádakra, amelyeket ön ellen intéztek és felszólítom, hogy a legnagyobb pontossággal és minden elkalandozás nélkül feleljen rájuk.

DANTON: Hát lehet egy magamfajta forradalmártól józan, hideg választ várni? Az én lelkem olyan, mint a megolvadt érc, amely a kohóban forrong. Lelkembe be van öntve a szabadság szobra. És engem be akartok zárni a kalitkába, mint egy mókust? Engem ki akartok kérdezni a katekizmusból? De én széjjeltépem a hálót, amelybe bele akartok rántani. Mellem szétfeszíti a szűk inget. Azt mondjátok, hogy vádolnak? Hol vannak vádlóim? Ide velük és én szégyennel és gyalázzal fogom őket elárasztani, ahogy megérdemlik. *(A nép legnagyobb része helyesel, David és barátai tiltakoznak.)*

AZ ELNÖK: Még egyszer, Danton, ön vét a nemzet képviselői ellen, a törvényszék ellen és a nép felsége ellen, amelynek joga van öntől tetteiért számadást követelni. Marat vádlott volt, mint ön, és ő nem lázadt föl vádlói ellen. A tényekkel nem szegezett szembe atlétikai és retorikai őrjöngéseket. Igyekezett igazolni magát és ez sikerült neki. Nem ajánlhatok önnek jobb példát, mint ezt a nagy polgárt. *(Egy átható asszonyi hang: „A mártir!”)*

DANTON: Hát lealázkodom annyira, hogy igazoljam magamat és alkalmazkodom ahhoz a tervhez, amelyet Saint-Just gondolt ki... Ha átolvasom a gyalázatosságok e listáját, megremeg a belsőm. Hogy engem megvásárolt Mirabeau, Orleans, Dumouriez. Engem? Hiszen mindig ellenük küzdöttem! Én hiúsítottam meg Mirabeau terveit, ha veszedelmeseknek tartottam őket a szabadságra. Én védtem meg Marat-t vele szemben. Én Dumouriez-vel csak azért találkoztam, hogy számon kérjem tőle az eltékozolt milliókat. Sejtettem terveit és hizelegtem e fickó hiúságának csak azért, hogy e terveket meghiusithassam. Talán a legvégsőig kellett volna üznöm akkor, amikor a köztársaság üdvét a kezében tartotta? Igen, elküldöttem hozzá Fabret, igen, megígértem, hogy generalissimus lesz belőle, de ugyanakkor megbiztam Billaud-t, hogy éberebben vigyázzon rá. Talán azt vetitek szememre, hogy egy árulónak hazudtam? Egészen más bűnöket is elkövettem én a hazáért. Az államot nem lehet sekrestyés erényekkel megvédeni. Minden bűnt magamra vállaltam volna ingadozás nélkül, ha ez szükséges lett volna, hogy megmentsélek benneteket, mindnyájatokat, a bírakat, a népet. Ti alávaló csálók, akik engem mertek vádolni! Hogy én konspiráltam a királysággal? Igazában úgy emlékszem, hogy a monarchista hatalom helyreállítását én vittem keresztül augusztus 10-én, a föderalisták diadalát május 31-én, a poroszok győzelmét Valmy-nál. („*Ebben igaza van, meghiszem azt!*”) Vádlóim, hát hozzák ide őket eléem, szeretnék azokról a gazfickókról beszélni, akik a köztársaságot vesztébe döntik. Fontos tényeket kell lelepleznem. Megkövetelem, hogy meghallgassanak! („*Hát persze!*” David: „*Nem kell annyit komédiázni, le a fejével!*”).

AZ ELNÖK: Ezek az illetlen kifakadások csak ártanak az ön ügyének. Az ön vádlói közbecsülésben állanak. Előbb igazolja ön magát. Amíg a vádlott nem tisztázta magát a gyanútól, addig vádjainak nincs értéke. Nemcsak az ön köztársasági érzülete kérdéses. Az egész jellemét vádolják. Botrányos erkölceit, kicsapongásait, tékozló hajlamát, rablásait, sikkasztásait.

DANTON: Ne add ki egyszerre minden kártyádat. Dugd be egy kicsit ékesszólásod hordáját. (*Nevetés.*) Csapold le csöppenként hogy semmi se vesszen kárba belőle. Mivel vádoltok? Hogy szeretem az életet, hogy élvezem? Hát ez igaz! Szeretem az életet. Semmiféle arrasi vagy genfi pedánsnak nem fog sikerülni, hogy megrontsa azt az örömet, amely a pezsgőben forr és a szőlővenyige rügyeiben s az ember természetes ösztöneiben. Talán piruljak az erőm miatt? A természet nekem atléta alakot és hatalmas szükségleteket szabott ki. Nem vagyok olyan szerencsétlen, hogy egy kiváltságos idegsorvadásos fajtához tartozzam. Bizony én egy megörlő életpálya viharai között is teljesen megőriztem velem született életerőmet. De hát miért panaszkodtok? Ez az életerő mentett meg benneteket. Mit bánjátok, hogy éjszakáimat a Palais-Royalban töltöttem el? Azért én a szabadságtól nem vontam el a neki járó gyöngédséget. Az én ágyékaim ereje elegendő minden ölelésre. Ti elitélitek a gyönyört? Hát mi az, talán Franciaország szüzességi fogadalmat tett? És mindannyian egy zsémbes iskolamester vesszeje alá kerültünk? Vagy azért, mert egy öreg rókának kurta a farka, elveszitsük mi is a miénket? (*Hatalmas, hosszantartó kacagás.*)

AZ ELNÖK: Azzal vádolják önt, hogy az önre bízott állami pénzek egy részét a maga használatára elsikkasztotta. Ön mulatságainak költségét a titkos alapokból fedezte. Ön kiszípolozta Belgiumot és Brüsszelből három koci zsákmányt hozott magával.

DANTON: Ezekre a balga hazugságokra már feleltem. Mikor a köztársaság meghatalmazottja voltam, ötven milliót utaltak a kezemhez. Ezt elismerem. Fölajánlottam, hogy erről pontosan elszámolok. Cambon titkos kiadásokra 400.000 livret adott ide. Ebből 200.000-et előzetes könyvelés nélkül kifizettem. Fabrenak és Billaudnak *carte blanche*-t adtam. Ezek az alapok voltak az emeltyük, amelyek segítségével a megyéket lábraállítottam. Ami a volt hercegnő fehérneműjéről szóló nevetséges mesét illeti, amelyet én állítólag magammal hoztam Belgiumból, minek utána a névjelet eltávolítottam belőle, hát nézzenek rám, úgy festek én, mint egy zsebkendőtolvaj? A podgyászomat kinyitották Bethune-ben. Jegyzőkönyvet vettek

fel. Semmi sem volt benne, csak az én dolgaim és egy női fehérneműdarab. Talán ez sérti annyira Robespierre szemérmességét? (*Kacagás.*) Ez az, amit szememre lobbantanak?

AZ ELNÖK: Az a buja és költséges élet, amelyet ön két év óta él, bizonyítéka annak, hogy sikkasztott. Az Ön mérsékelt vagyona ezt nem engedte volna meg, ha vagyonát az államkincstár megrablásával nem hizlalta volna.

DANTON: Abból a pénzből, amelyért eladtam az ügyvédségemet, az arcisi kerületben birtokot vásároltam. Az anyámnak, a mostohaapámnak és annak a derék polgárasszonynak, aki szoptatott, kis járadékot biztosítottam. Ezek az összegek nem haladják meg a forradalom előtti hivatalom értékét. Ami párisi vagy arcisi életmódomat illeti, hát az meglehet, hogy nem kötöttem magam a zsugori takarékosághoz. Én bizony nem kényszeritem vendégeimet Madame Duplay káposztalevesére, ha olykor-olykor meglátogatnak. Magammal épp úgy nem tudok fösvénykedni, mint másokkal. Hát nem szégyenlitek Dantont azért zaklatni, amit eszik és iszik? Gyalázatos álszenteskedés készül a nemzetet megfertőztetni. Ez elpirul a természet előtt. Az energia megfélemlíti és a szabad mozgás elől elrejtí ábrázatát. Negatív erények pótolják másfajta erényeit. Ha valakinek rossz gyomra és eltompult érzékei vannak, ha beéri egy kis sajttal és keskeny ágyban alszik, akkor ti már a Megvesztegethetetlennek nevezitek és ez a szó felmenti őt az alól a kötelezettség alól, hogy bátorságról és szellemről tegyen tanúságot. Én undorodom ezektől a sápkóros erényektől. Az erény nagyságot jelent magunknak és a hazának. Ha már az a szerencsések van, hogy egy nagy ember él köztetek, hát ne hányjátok fel neki a kenyerét. Szükségletek, szenvedélyek, áldozatok egészen más méretek szerint vannak meg bennem, mint másokban. Achilles egy ökör hátulját ette meg egy ebédre. Ha Dantonnak bőséges táplálékra van szüksége, hogy a kályháját fűtse, hát dobjatok tüzelőt abba a kályhába számolgatás nélkül, mert ott ég az a tűz, amely távol tartja tőletek a ragadozókat, amelyek a köztársaság körül leskelődnek. (*Helyeslő mozgás.*)

AZ ELNÖK: Tehát ön beismeri azokat a pazarlásokat, amelyekkel vádolják?

DANTON: Hazudsz, tagadom őket. (*David: „Ez a szájhős hogyan ordít. Bár a torka kiszakadna.”*) Kényelmesen éltem, tisztességesen, takarékosan, de nem kutyálkodtam azokkal a pénzekkel, amelyek rám voltak bízva. Megadtam Dantonnak, ami Dantont megillette. Hozzátok ide a tanukat, akiket én kértem és minden kétséget el fogunk oszlatni. Ezek nem olyan vádak, amelyek bizonytalanságban maradhatnak. Csakis a szabatos kifejtés pontról pontra vethet véget ennek a pörnek. Hol vannak ezek a tanuk? Miért vonakodnak idehívatni őket? (*Hangok: „A tanukat?” David egyik szomszédjának: „Nem hallgatsz, vigyázz, még véded az árulókat, vigyázz a fejedre!”*)

AZ ELNÖK: Tulerőltette a hangját, Danton, pihenje kissé ki magát.

DANTON: Nem tesz semmit. Folytathatom.

AZ ELNÖK: Majd azután több nyugalommal láthat hozzá önigazolásához.

DANTON (*dühöngve*): Nyugodt vagyok! A tanuimat! Három napja követelem őket. Egyetlenegyét sem idéztek meg. Felszólítom a közvádlót, jelentse ki a nép előtt, mért tagadják meg tőlem az igazságot. (*Fölkiáltások: „A tanukat!”*)

FOUQUIER-TINVILLE: Én nem elleneztem megidézésüket. Most sem ellenzem, egyáltalában nem.

DANTON: Hát hozasd ide őket. A te parancsod nélkül nem történik semmi.

FOUQUIER-TINVILLE: Én tehát engedelmet adok, hogy felszólítsák a tanukat. (*Helyeslés.*) De nem azokat, akiket a vádlottak a konventben megneveztek; mert a váddal az egész nemzetgyűlés azonosítja magát és nevetséges volna föltenni, hogy vádlóitok maguk fognak

versengve dolgozni a ti igazolástokon, főképpen a népképviselők, a legfőbb hatalom birlalói, akik csak a népnek tartoznak számadással.

HÉRAULT: Nagyszerű jezsuita fogás! *(Nevet Fabre-ral együtt.)*

DANTON: Eszerint tehát a kollégáim meggyilkolhatnak és én a gyilkosaimat nem is vonhatom kérdőre?

FOUQUIER-TINVILLE: Hogy mered a nemzetgyűlést meggyalázni?

PHILIPPEAUX: Hát csak a forma kedvéért vagyunk itt? Néma szerepre kényszerítenek bennünket?

CAMILLE: Te hallod, nép, hogy félnek az igazságtól. Reszketnek a tanuvallomások erejétől. *(Mozgás.)*

AZ ELNÖK: Ne szóljon a néphez.

PHILIPPEAUX: A nép egyetlen biránk. Ti semmik vagytok a nép nélkül. *(Helyeslés.)*

CAMILLE: Föllebbezek a konventhez! *(Fölkiáltások: „A konvent!”)*

DANTON: Meg akartok bennünket kötözni. De ez nem fog nektek sikerülni. Az én hangom meg fogja rázni Páris lelke legbensőjéig. Világosságot! Világosságot! *(A nép: „Világosságot!” A nép mozgása egyre nagyobb hullámot vetett, mióta Danton először követelte tanúi kihallgatását. Most hatalmas vihar tör ki, bravózás, kiabálás, amelyben minden érthető szó elvész.)*

AZ ELNÖK: Csönd legyen!

A NÉP: A tanukat! *(Crescendo.)* A tanukat! A tanukat! *(Davidot és barátait, akik tiltakoznak, jól elverik.)*

A BIRÁK *(a legnagyobb zavarban.)*

FOUQUIER-TINVILLE: Ideje lesz ennek a botrányos jelenetnek véget vetni. Majd átirok a konventnek és közlöm vele kérelmeteket. A konventnek engedelmeskedni fogunk. *(A nép tapsol. Fouquier-Tinville és Herman tanácskoznak, irnak, halkán elolvassák, amit irtak.)*

CAMILLE *(magán kívül)*: Győztünk!

DANTON: Meg fogjuk semmisíteni ezt a gaz népet. A földön fognak fetrengeni, az orrukkal a tulajdon ganajukban. *(Nevetés. A nép mulat és vitatkozik.)* Ha a francia nép olyan, amilyennek lennie kell, akkor még majd én fogok ennek a csürhének kegyelmet kérni.

PHILIPPEAUX: Kegyelmet azoknak, akik vesztünket akarják?

CAMILLE *(vidáman)*: Ej mit, kinevezzük Saint-Just-öt néptanítónak Blérancourtba és Robespierre-t egyházfinak Saint-Omerbe. *(Nevetés.)*

HÉRAULT *(vállat vonva)*: Javithatatlan fickók vagytok. Ti még a kordélyon is reménykedni fogtok.

DANTON: Hülye állatok! Dantont és Desmoulinst vádolták azzal, hogy a köztársaság ellen küzdenek. Talán Barère az igazi hazafi mostanában, mi? *(Azok a csoportok, amelyekhez Danton szavával fordult és az esküdtek nevetnek.)* Franciaország nem hajlandó lenyelni ezeket a vaskos hazugságokat. *(Az egyik esküdthöz:)* Összeesküvőknek tartanak bennünket? No nézzetek ide: nevet, nem hiszi. Ird föl, hogy nevetett.

FOUQUIER-TINVILLE *(félbeszakítja munkáját)*: Hagyjuk abba ezt a privát társalgást. A törvény nem engedi.

DANTON: Ne tanítsd apádat gyereket csinálni. *(Nevetés, vig mulatozás, mialatt Danton barátaival beszél.)* Én alkottam ezt a törvényt; tudom én itt a törvényt.

CAMILLE: Megint gyönyörűséget találok a világosságban. Egy pillanat előtt még mintha kilobbant, mintha meghalt volna, mint a sirban.

DANTON: Nem a világosság támad új életre, hanem te magad. Az imént nem a legrózsásabb állapotban voltál.

CAMILLE: Ez a gyöngesség úgy megalázott. A testem erőtelen.

DANTON: Menj, te komédiás! Az asszonyok kegyét akartad meghódítani? Sikerült. Nézd odafönn azt a kis lányt, hogyan kacérkodik veled.

HÉRAULT *(halkan)*: Szegény barátaim, sajnállok benneteket.

DANTON: Miért, szép fiacskám?

HÉRAULT: Ti itt isztok a medve bőrére, holott a magatokét már lenyuzták.

DANTON: Az én bőrömet? Hát hiszen tudom, vannak műértők, akik pályáznak erre a bőrre. Saint-Just-öt a nyavalya kitöri érte. Hát jó, jöjjön ide, vigye el. Ha sikerül neki, azt sem bánom, ha az ágya elé szőnyeget csináltat belőle.

HÉRAULT: Mire ez a sok parádé? *(Vállát vonja és elhallgat. Ez idő alatt Fonquier-Tinville levelet irt, a melyet egy őrszolgálatban lévő katona átvesz és elvisz.)*

AZ ELNÖK: Amig a konvent válasza megérkezik, folytatni fogjuk a kihallgatást. *(A zsoldárok felszólítják a vádlottakat, hogy foglalják el helyüket. A nép: „Psz! Pszt!” Az elnök Philippeaux-hoz):* Neve, keresztnéve, személyi adatai?

PHILIPPEAUX: Pierre-Nicolas Philippeaux, a le-mansi felebbviteli bíróság egykori bírāja, a konvent tagja.

AZ ELNÖK: Kora?

PHILIPPEAUX: Harmincöt éves.

AZ ELNÖK: A Vendée-ba való kiküldetése alkalmából ön megkísérelte a nemzeti védelem megbénítását; gyalázatos pamfletjeivel meg akarta rontani a jóléti bizottság hitelét; résztvett Danton és Fabre összeesküvésében a királyság helyreállítására.

PHILIPPEAUX: Kiszolgáltattam néhány tábornokot rablógazdálkodásáért a közmegegyezésnek. Ez kötelességem volt: tehát teljesítettem.

AZ ELNÖK: Önnek az volt a kötelessége, hogy a Franciaország léteért vívott irgalmatlan küzdelemben a nemzeti védelem minden módját erősítse. Ön a nemzeti védelmet meghiusította.

PHILIPPEAUX: Ronsin és Rossignol az emberiség szégyenfoltjai. *(David: „Persze, ő is vendée-i!”)*

FOQUIER-TINVILLE: Te a hazának, nem az emberiségnek képviselője voltál.

PHILIPPEAUX: Az én hazám az emberiség. *(Bravo kiáltások és ellenmondások.)*

AZ ELNÖK: Ezek a royalisták, akiket Rossignol eltaposott s akik iránt ön oly nagy részvétet érez, ezek tiszteletben tartották az emberiséget?

PHILIPPEAUX: A bűnt nem menti semmi.

FOQUIER-TINVILLE: Csak a győzelem. *(David: „Bravo, Fouquier!” „Ugy van!” „Bravo!”)*

PHILIPPEAUX: Vádló, én megvádollak.

CAMILLE: Ezeket a gyalázatos szavakat tudtára adom a népnek.

FOUQUIER-TINVILLE (*vállát vonja*): Itéljen a nép! (*A nép véleménye megoszlik, tapsolnak Fouquier-nak és zajongva mulatnak.*)

DANTON (*halkan Desmoulinshez*): Hallgass, te boldogtalan! Te vetsz gáncsot nekem a beszédeddel!

CAMILLE (*elcsodálkozva*): Hogyan?

DANTON: Nem ugyanezt mondtam én is százszor?

AZ ELNÖK (*Westermannhoz*): Vádlott, álljon föl! (*Érdeklődő zugás: „Westermann... Westermann...”*)

WESTERMANN: Én vagyok soron? Mennyköbe is, hát előre!

AZ ELNÖK: Neve.

WESTERMANN: Ugyis tudod.

AZ ELNÖK: A nevét!

WESTERMANN (*vállát vonja*): Szatócs népség. Kérdezd meg a népet!

AZ ELNÖK: Ön François-Joseph Westermann, elzászi származásu, dandárparancsnok. Negyvenkét éves. Az a gyanu, hogy ön az összeesküvés fegyvere. Danton azért hívatta vissza Párisba, hogy az ellenforradalom csapatainak élére álljon. Ön alávaló kegyetlenségeket követett el hadseregében. Ön volt a chatilloni vereség oka. Egyetértésben Philippeaux-val, ön arra tört, hogy jó hazafiakat elejtsen, holott az lett volna a kötelessége, hogy védje őket. Előélete szálnalmas. Háromszor állt vád alatt lopás miatt.

WESTERMANN: Hazudsz, disznó! (*Nevetés.*)

AZ ELNÖK: A bíróság megsértése miatt vissza vitetem a börtönbe és kihallgatás nélkül fogom az ítéletet kimondani.

WESTERMANN: Tizenöt esztendő koromban katona voltam. Augusztus 10-én, mikor a Tuillériákat bevettük, én vezéltem a népet. Harcoltam Jemmapes-nál. Dumouriez Hollandiáiban cserben hagyott, mikor ellenségtől voltam körülvéve. És én légiómat visszavittem Anvers-be. Azután lementem a Vendée-ba. Végeztem Charette és Cathelinau rablóbandáival. Savenay, Ancenis, le Mans az ő hulláikkal vannak trágyázva. Ezek a disznók csak kegyetlenséggel vádolnak? Még nem is mondanak eleget: oly veszettül bántam el velük, mint egy megvadult ember a merő gyávákkal. Kellenek bizonyítékok? Hát itt vannak: Pontorsonban elrendeltem, hogy lovasságom lőjjön megfutamodó katonáimra. Chatillonban egy gyáva pimasz tisztnek a képét tulajdon kardommal vagdostam össze. Képes lettem volna elégettetni a hadseregemet, hogy győzzek... Azt mondod, fosztogattam? Mi közöd hozzá? Hülyék vagytok. A katonai mesterségemet üztem; nem vagyok pultlovag. A kötelességem az, hogy a hazámat minden módon megvédjem. Ezt a kötelességet harminc évig teljesítettem. Nem takarékoskodtam sem a véremmel, sem a verejtékemmel. Hétszer sebesültem meg, mindig elülről. Csak egyszer ért a támadás hátulról, orvul: a ti vádiratok. (*Nevetés és bravo kiáltások.*)

AZ ELNÖK: Ön tanuk jelenlétében is többizben hangosan gyalázta a konventet. Azzal fenyegetődzött, hogy a palotát halomra löveti a képviselők feje fölött.

WESTERMANN: Ez igaz. Utálom ezt a gyanakvó, fecsegő csöcseléket, amely kicsinyes féltékenykedésével megmérgez minden tettet. Mondtam igenis, hogy a konventnek nem ártana egy vesszősöprű, sőt magam kínálkoztam, hogy alaposan kitakarítom a szemetet. *(Nevetés, tiltakozás.)*

FOUQUIER-TINVILLE: Beismered az összeesküvést?

WESTERMANN: Mit beszélsz itt összeesküvésről? Én magam gondolkodtam. Egyedül cselekedtem. Én ezek közül itt egynek sem vagyok barátja. Egyszer-másszor beszéltem Dantonnal; becsülöm a tetterejét. De azért ő is ügyvéd és az ügyvédekhez nincs bizalmam. Franciaországot nem mentheti meg a sok fecsegés, hanem csak a kard. *(Kevés helyeslés, sok tiltakozás. Némelyek tapsolni kezdenek, de aztán abbahagyják s a megbotránkozókhoz csatlakoznak.)*

ELNÖK: Elég. Az ügy egészen világos.

WESTERMANN: Vigyetek a bárd alá. A guillotine is csak éles kard. Én csak egyet kérek: fektessetek a hátamra. Hadd nézzek szembe a késsel. *(Taps, izgalom. A hangulat Westermann mellett van, de mindenki érzi, hogy figyelik s mástól várja az iniciatívát, amely nem jön.)*

VADIER és BILLAUD *(belépnek. Fouquier-Tinville föláll és kezet fog velük. Zaj a népben: „Itt a felelet! A felelet. A konvent válasza!”)*

BILLAUD *(félig hangosan)*: A gazemberek! Markunkban vannak!

VADIER *(félig hangosan Fouquier-Tinville-hez)*: Ez, ez kell nekik.

FOUQUIER-TINVILLE *(ugyanugy)*: Ez igazán szükséges volt. *(Mozgás, majd mély csönd. Fouquier-Tinville állva olvas, a konvent két embere mellette áll).* A nemzeti konvent tudomásul vette a jóléti bizottságnak és a közbiztossági bizottságnak jelentését és határozza, hogy a forradalmi törvényszék folytassa a vizsgálatot Danton és tetteistársai összeesküvése tárgyában *(néma, mély mozgalom)* s hogy az elnök minden a törvény által megjelölt eszközt alkalmazzon tekintélye fenntartására s a vádlottak minden olyan kísérletének elfojtására, amelynek célja a hallgatóságban a nyugalmat megzavarni és az igazságszolgáltatás menetét akadályozni. Határozza továbbá, hogy az összeesküvés minden olyan vádlottjának, aki a nemzeti igazságszolgáltatással szembeszáll vagy azt kisebbíti, nyomban szüntessék meg a tárgyalását. *(Meredt rémület. Majd hirtelen zajos mozgás, nagy elevenség, a tömeg suttog és püsszeg, majd kitör: „Ördögbe is, ez már sok!” Zajos beszélgetések. A vádlottak előbb le vannak sujtva, aztán heves kitörésekkel könnyitenek magukon.)*

CAMILLE: Gyalázatosság! Megfojtanak bennünket! *(„Igen, igaza van!”)*

PHILIPPEAUX: Ezek nem bírák. Ezek mészárosok!

DANTON *(Fouquier-Tinvillehez)*: Nem olvastad végig. Itt még valaminek következnie kell. A feleletnek! A válasznak a mi követelésünkre! *(„Igen! Hol a válasz?!”)*

AZ ELNÖK: Csönd legyen!

FOUQUIER-TINVILLE *(fagyos csöndben)*: A konvent a következő levelet hozza köztudomásra, amelyet a bizottságok a rendőrfőnökség útján kaptak, hogy a törvényszék megtudja, milyen veszedelem fenyegeti a szabadságot. *(Kíváncsiság. Az emberek egymást kérdik. Fouquier-Tinville olvas)*: „Páris községtanácsa. Mi, a rendőrhatalóság vezetői a Luxembourg-börtön főporkolábjának egy hozzánk intézett levelére rögtön elmentünk a nevezett intézetbe s elővezettettük Laflotte polgárt, a köztársaságnak volt firenzei követét, aki körülbelül hat nap óta a nevezett intézet foglya. Ez vallotta, hogy mialatt tegnap hat és hét óra között Arthur Dillon tábornok polgár szobájában tartózkodott, a nevezett Dillon félrevonta s azt mondta neki, hogy szembe kell szállani az elnyomással s akiknek helyén van az eszük és szívéük,

azoknak a Luxembourgban és más börtönökben is, össze kellene fogniok. Desmoulins felesége ezer tallért bocsát neki rendelkezésére, hogy ezzel lázadást rendezzenek a forradalmi törvényszék ellen...” (Mozgás.)

CAMILLE (*magán kívül*): Ezek a nyomorultak! Nem elég nekik, hogy engem meggyilkolnak, még a feleségemet is meg kell gyilkolniok! (Haját tépi).

DANTON (*öklével fenyegeti Fouquier-Tinville*): Gyalázat, aljas bitangok! Ezt az összeesküvést ők találták ki, hogy elveszítsenek bennünket. (A nép helyesel, meg van botránkozva. A zaj Fouquier-Tinville fölolvasása alatt nőttön-nő s végre hallatlanul hevessé fokozódik).

FOUQUIER-TINVILLE (*tovább olvas, győzi a lármát, majd sikerül neki a közönség figyelmét ismét lekötni*): „Laflotte elhatározta, hogy színleg hozzájuk csatlakozik, hogy pontosan kitudja tervüket. Abban a hitben, hogy Laflotte-ot már meg is nyerte gyalázatos komplotjának, Dillon kifejtette előtte a különböző tervek részleteit. Laflotte rendelkezésére áll a jóléti bizottságnak, hogy leleplezze a részleteket”. (A nép izgalma elnyeli hangját).

CAMILLE (*csaknem őriülden*): Szörnyetegek! Kannibálok! (Széttépi a kezében lévő papírt és Fouquier-Tinville fejéhez vágja. A néphez): Segítség! Segítség! (Vad zaj).

DANTON (*harsona szóval*): Gyávák és orgyilkosok! Kötözzetek mindjárt a padhoz, vegyetek egy konyhakést és vágjátok föl az ereinket! (A nép meg van hatva, ujjongva köszönti és tapsolja. „Mindjárt megpattan!” „Tajtékzik!” „Nagyszerű fickó!” „Micsoda harag!” „Bravó!”)

PHILIPPEAUX: Zsarnokság!

DANTON: Nép! Legyilkolnak bennünket és téged velünk együtt mérszárolnak le! Meggyilkolják Dantont! Páris, emelkedj föl! Lázadj föl! (Két hang a háttérben, utána mind: „Zsarnokság!”)

WESTERMANN: Fegyverre! (Óriási zugás benn és kívül. Az egész nép: „Fegyverre!”)

FOUQUIER-TINVILLE (*halvány, megrendült, a két konventtaghoz*): Mit tegyünk? Minden pillanatban erőszakosságra kerülhet a sor.

BILLAUD: Rablóbanda!... Hanriot, ürítesd ki a termet!

VADIER: Ez jeladás volna a harcra. S ki tudja, mi maradnánk-e fölül?

FOUQUIER-TINVILLE (*kinéz az ablakon*): A tömeg a Szajnaparton fékevesztett. Betörhetik a kaput.

DANTON: Nép, mi képesek vagyunk mindenre! Királyokon, Európa hadain győzedelmeskedtünk! Föl a csatára! Törjük le a zsarnokokat!

VADIER (*Fouquier-Tinvillehez*): Mindenekelőtt vitesd vissza őket a börtönbe! Ezt az ordító majmot itt takarítsd el az utból!

DANTON (*öklével fenyegeti Vadier-t*): Nézzétek ezeket a gyáva gyilkosokat! Mindhalálig a nyomunkban lesznek... Vadier! Vadier! Te kutya! Gyere hát. Ha már emberevősdit játszottok, hát úgy gyertek ököltre, próbáljátok elvenni az életemet.

VADIER (*Fouquier-Tinville-hez*): Vádló, hajtsd végre a határozatot! („Lámpavasra, Vadier!”)

FOUQUIER-TINVILLE (*az asztalra ült; a zaj elül*): Az a határtalan szemtelenség, amellyel a vádlottak védik magukat, a piszkolódások, a fenyegetődzések, amelyekkel a törvényszéket merészkedtek illetni, arra birnak bennünket, hogy súlyos vétségüknek megfelelő rendszabályokkal éljünk. Ennélfogva indítványozom, hogy a vádlottak távollétében tegyük föl a bűnösségre vonatkozó kérdéseket és hirdessük ki az ítéletet. (Megrökönyödés, néma izgalom, majd a nép elkezd mozgolódni és beszélni, az egész záró jelenet alatt lázas izgalomban van.)

AZ ELNÖK: A törvényszék az indítványt tanácskozás tárgyává fogja tenni. A vádlottak üljenek le.

DANTON (*mintha nem értette volna meg; közel a gutaitéshez, állati üvöltésben tör ki*).

VADIER (*félhangon*): Ordits csak, jó öregem, ordits! Te veled végeztünk.

HÉRAULT (*fölkel, egy porszemet lepeckel ruhájáról*): Készen vagyunk.

DANTON (*engedi, hogy a zsandárok visszahurcolják padjához, megtörve lerogy*): Vége a játéknak... (*A hevesség örületében egyszerre észbe kap.*) Békesség, Danton, békesség. A te sorsod betelt.

CAMILLE (*kiabálva*): Én Robespierre barátja vagyok. Az nem lehet, hogy engem elítéltek.

WESTERMANN (*Dantonhoz*): Tartsd vissza ezt a bolondot, hogy itt be ne mocskolja magát.

DANTON (*megzavarodva*): Örültek mind. Boldogtalan ország, mi lesz belőled, ha ettől a főtől megrabolnak!

HÉRAULT (*Desmoulinshez*): Előre, barátom! Mutassuk meg, hogy tudunk meghalni!

DANTON: Eleget éltünk, hogy a dicsőség ölén elszunnyadjunk. El a vérpadra!

CAMILLE: A feleségem! A fiam! Soha sem látlak többé benneteket! Nem... az nem lehet... Barátaim, segítség, segítség!

AZ ELNÖK: Vigyétek el a vádlottakat.

DANTON: Ugyan hallgass már, hagyd ezt a ronda csöcseléket.

HÉRAULT (*mintha sietne véget vetni az egésznek, Fabrehoz lép, anélkül, hogy bevárná a zsandárokat, akik a vádlottakat fölkelésre intik*): Add a karodat, barátom. Most hát vége lesz szenvedéseidnek.

FABRE: Szép kis komédia volt ez a halál előtt.

DANTON: No, Fabre, nem akarlak megbántani, de ez a dráma leveri a tiédet.

FABRE: Nem olvastad az utolsó darabomat. Egész jó dolgok voltak benne. Csak attól reszketek, hogy Collot d'Herbois meg fogja semmisíteni a kéziratot. Olyan féltékeny rám.

DANTON: Vigasztalódjál, odalenn mind azt fogjuk csinálni, amit te csináltál egész életedben.

FABRE: Mit?

DANTON: Szappanbuborékot fujunk.

HÉRAULT: Holnap a konvent nagyon üres lesz. Már a pusztá gondolatra is ásitanom kell, hogy akik túlélnek bennünket, azok kénytelenek lesznek jó fiuk módjára végighallgatni Robespierret és Saint-Just-öt, Saint-Just-öt és Robespierret. Aki elalszik, az halállal lakol.

DANTON: Nem fogják őket sokáig hallgatni. Én megnyitom a vermet és hozom magam után Robespierret.

FABRE: És mégis szerettem volna látni, hogyan fejlődik bizonyos kisebbrendű gazfickók jelleme: Barras, Tallien, Fouché. No de nem szabad sokat kívánni. Gyerünk, Hérault. (*Elmennek.*)

CAMILLE (*a padba fogódzik, a zsandárok elragadják*). Én nem akarok elmenni. Meg akartok ölni a börtönben! Segítség, Segítség! Védjétek meg, én is megvédtetek titeket... Én nem megyek el innen. Szörnyetegek! Gyávák! Gyilkosok!... Ó Lucile, Horace, drágáim, kedve-seim! (*A nép: „Nem, ez mégis sok!” „Ez már gyávaság!” „Szegény fiu, ne bánts! Ezt nem*

lehet elítélni!” A tömeg meg van hatva, cselekednék is, de nem mer; érezni mégis a lázadás szelét. Az orditozó Camillet kiviszik.)

DANTON *(megrendülten)*: Hát én? Nincs nekem is feleségem és gyermekem? *(Összeszedi magát.)* Előre, Danton. Semmi gyöngeség!

WESTERMANN: Mért nem használsz ki a nép megrendültségét? Hiszen már készen áll a kitörésre.

DANTON: Ez a csőcselék? Ugyan hagyj el! Ripacs komédiások publikuma! Mulatnak a színjátékon, amelyet előadnak nekik: semmire se jók, csak hogy a győzelem után tapsoljanak. Nagyon is hozzászoktattam őket, hogy én cselekedjem helyettük.

WESTERMANN: Hát cselekedjél!

DANTON: Most már késő. És aztán? Füttyölök rá. A köztársaság elveszett. Én inkább előtte megyek a halálba.

WESTERMANN: Itt van habozásod gyümölcse! Mért nem előzted meg Robespierret?

DANTON: A mi kettőnk feje nélkül nem élhet a forradalom. Csak úgy védhettem volna magamat, ha őt megölöm. Jobban szeretem a forradalmat, mint enmagamat.

WESTERMANN *(el.)*

PHILIPPEAUX: Jer, Danton. Fölemelő gondolat úgy meghalnunk, ahogy élünk.

DANTON: Én minden bűnt elkövettem a szabadságért. A magam vállára raktam mindama rettentő föladatokat, amelyektől a többiek képmutatása visszariadt. Mindent föláldoztam a forradalomnak és ma látom - hiába. Ez az asszonyi állat megcsalt. Ma föláldoz engem: holnap föláldozza Robespierret; odaveti magát az első kalandornak, aki az ágyára fekszik. - Semmit se tesz. Én nem bánok semmit. Szerettem a forradalmat, rendjén van, hogy érette eldobtam a becsületemet. Szánom a szegény ördögöket, akik nem tudják, milyen jól esik vele ölelkezni. Ha egyszer megcsókoltuk a szabadságot, ezt az isteni szajhát, akkor meghalhatunk, mert élünk. *(El Philippeaux-val.)*

FOUQUIER-TINVILLE: Kérem a törvényszék nyilatkozatát, eléggé tájékozottnak érzi-e magát?

AZ ELNÖK: A törvényszék visszavonul, hogy erről tanácskozzék. *(A törvényszék visszavonul. A tömeg határozatlanul és rosszkedvűen hullámszik. Kivülről hallatszik Danton hangja és a tömeg kiáltása. A tömeg az ablakhoz fordul. A törvényszék néhány tagja is kinéz. A teremben lévők ismétlik a kívülről hallott szavakat, előbb félhangon, azután erősebben. Az őrök kihajol az ablakon: „Most, most jönnek erre!” A nép tolong, hogy lássa őket. „Nézzétek csak, nézzétek...”)*

FOUQUIER-TINVILLE: Kezdődik a hecc. Izekre fognak tépni bennünket.

VADIER: Meg kell akadályoznunk, hogy ez az orditozás befolyásolja az esküdszék szellemét. Gyerünk, világosítsuk föl őket! *(Mennek. Tiltakozó, tüntető kiáltások Vadier és Fouquier-Tinville ellen, akik a tanácskozó terembe lépnek. Az őrök: „Desmoulins üvölt és kapálódzik!” A nép: „Halljuk! Halljuk!” Danton hangja kívülről. A nép kiönt: „Éljen Danton! Lámpavasra Fouquier-val!” A teremben lévő tömeg ismétli: „Éljen Danton! Vesszen Fouquier!” Egy része a közönségnek, amely nem fért az ablakhoz: „Nem úgy, Vadier! Ez nem járja! Ez nem igazság!” Az őrök az ablaknál: „Egy zsandárt lerántottak a lováról!” A nép: „Helyes! Ne ítéljék el!... A többit nem bánjuk, hanem Dantont ne! Szabadságot Dantonnak! Bocsássák el Dantont!” Siketítő zaj bent és kiönt.)*

AZ ELNÖK *(tehetetlenül)*: Polgárok... A törvényszék szentsége... Az igazságszolgáltatás tekintélye *(A zaj elnyomja szavát. „Danton! Dantont követeljük!”)*.

AZ ELNÖK: Legázolnak bennünket. Le fognak mindenkit mészárolni. *(Az ajtó felé hátrál, kezével a kilincsen. A dühögő tömeg széjjelzuzza a padokat, behatol a törvényszéki helyiségbe és halálos fenyegetésekben tör ki. „Danton!... A bizottság legyilkolja a hazafiakat! Halál a bizottságra!”)*

SAINT-JUST *(belép, a nép hirtelen elhallgat riadtan. „Saint-Just... Saint-Just...” A tömeg megborxad. Egy fiatalember, aki éppen kiáltani akarta: „Szabadságot Dantonnak!”, a mondat közepén nyitva felejtí száját. Saint-Just hidegen és keményen farkasszemet néz a néppel. A tömeg hátrál. Néhány másodpercre fagyos csönd. Aztán újra zajongás, de már nem oly hevesen. Egy asszony egyedül kiáltja: „Szabadságot Dantonnak, Saint-Just!” Több hang: „Kegyelmet Dantonnak!” Nyugtalanóság.)*

VADIER *(Saint-Just mögött belépett s kihasználja a pillanatnyi nyugalmat)*: Polgárok, a köztársaság közéletmezési bizottsága... *(A nép püsszeg: „Mi? Mi az? Csönd legyen!”)*

VADIER *(folytatja)*:... tudatja a közönséggel, hogy ma este liszt és tüzifa érkezett a bercy-i kikötőbe. *(Nagy lárma, zürzavar. Tolongás kifelé. „Hagyj békén!” „De csak utánam, mi?” „Nekem sürgős dolgom van.” „És nekem?” „Te várhatsz.” „Ördögbe is!” „Szaporán!” „Hadd nézem, hol lesz a vége!” Két öreg polgár: „Csak kedélyesen! Hadd ordítsanak. Aki lassan jár, tovább ér!”)*

VADIER *(gunyos tekintettel a tömegre)*: A sziv jó. De a gyomor még jobb.

A TÖRVÉNYSZÉK *(visszatér. Az egyhangú kérdések elvesznek a távozóban lévő tömeg zivajában. A külső zaj lassankint elapad, Herman egyre érthetőbbé válik. Az ítéletet már halálos csöndben hirdetik ki)*.

AZ ELNÖK *(az esküdtekhez)*: Polgárok, esküdtek. Itt egy összeesküvéssel van dolgunk, amelynek az volt a célja, hogy a népképviseletet megrágalmazza és aláássa, a monarchiát visszaállítsa és a köztársasági kormányt megvesztegetéssel megbuktassa. Részes volt Georges-Jacques Danton ügyvéd és a nemzeti konvent képviselője ebben az összeesküvésben?

AZ ESKÜDTEK FEJE: Igen.

AZ ELNÖK: Részes volt Lucile-Simplice-Camille Desmoulins ügyvéd, a konvent tagja ebben az összeesküvésben?

AZ ESKÜDTEK FEJE: Igen.

AZ ELNÖK: Részes volt Marie-Jean Héroult-Séhelles főügyész, a konvent tagja ebben az összeesküvésben?

AZ ESKÜDTEK FEJE: Igen.

AZ ELNÖK: Részes volt Philippe-François-Nazaire Fabre, másképp d'Églantine, a konvent tagja ebben az összeesküvésben?

AZ ESKÜDTEK FEJE: Igen.

AZ ELNÖK: Részes volt Pierre-Nicolas Philippeaux volt bíró, a konvent tagja ebben az összeesküvésben?

AZ ESKÜDTEK FEJE: Igen.

AZ ELNÖK: Részes volt François-Joseph Westermann tábornok ebben az összeesküvésben?

AZ ESKÜDTEK FEJE: Igen.

FOUQUIER-TINVILLE: Indítványozom a törvény alkalmazását.

AZ ELNÖK: E tények teljes megismerése alapján a törvényszék Georges-Jaques Danton-ra, Lucile-Simplice-Camille Desmoulins-re, Marie-Jean Hérault-Séchelles-re, Philippe-François-Nazaire Fabre-ra, másképp d'Églantine-re, Pierre-Nicolas Philippeaux-ra és François-Joseph Westermannra kimondja a halálos ítéletet; elrendeljük, hogy ezt az ítéletet előttük a Conciergerie-börtön két rácsa között a törvényszék titkára hozza tudomásukra. Végrehajtatott a mai napon, Germinal 16-án a Place de la Révolution-on. *(A tömeg széjjelszóródik. David és barátai: „Gyerünk hát. A tulok már a földön hever. Meghívjuk magunkat a torra. Éljen a konvent!” Elmennek. Két öreg polgár félhangon: „Mit szólsz hozzá? - Jobb hallgatni. Ha az ember megvéniül, sokat megér.” Vállat vonva, fejüket csóválva, aggodalmaskodón el.)*

SAINT-JUST, VADIER, BILLAUD *(elül megállanak, egymásra néznek, engesztelhetetlen gyűlölettel).*

VADIER: A rohadt kolosszus ledőlt. A köztársaság föllélegzik.

BILLAUD *(vad tekintettel Saint-Justre):* A köztársaság nem lesz addig szabad, míg a diktátorok ki nem pusztultak.

SAINT-JUST *(keményen Vadier-hoz és Billaud-hoz):* A köztársaság nem lesz addig tiszta, míg a ragadozó keselyűk ki nem pusztultak.

VADIER *(gunyosan):* A köztársaság nem lesz addig szabad, a köztársaság nem lesz addig tiszta, míg a köztársaság el nem pusztul.

SAINT-JUST: Az eszmének nincs szüksége az emberre. A népek meghalnak, hogy Isten éljen.

- Függöny. -